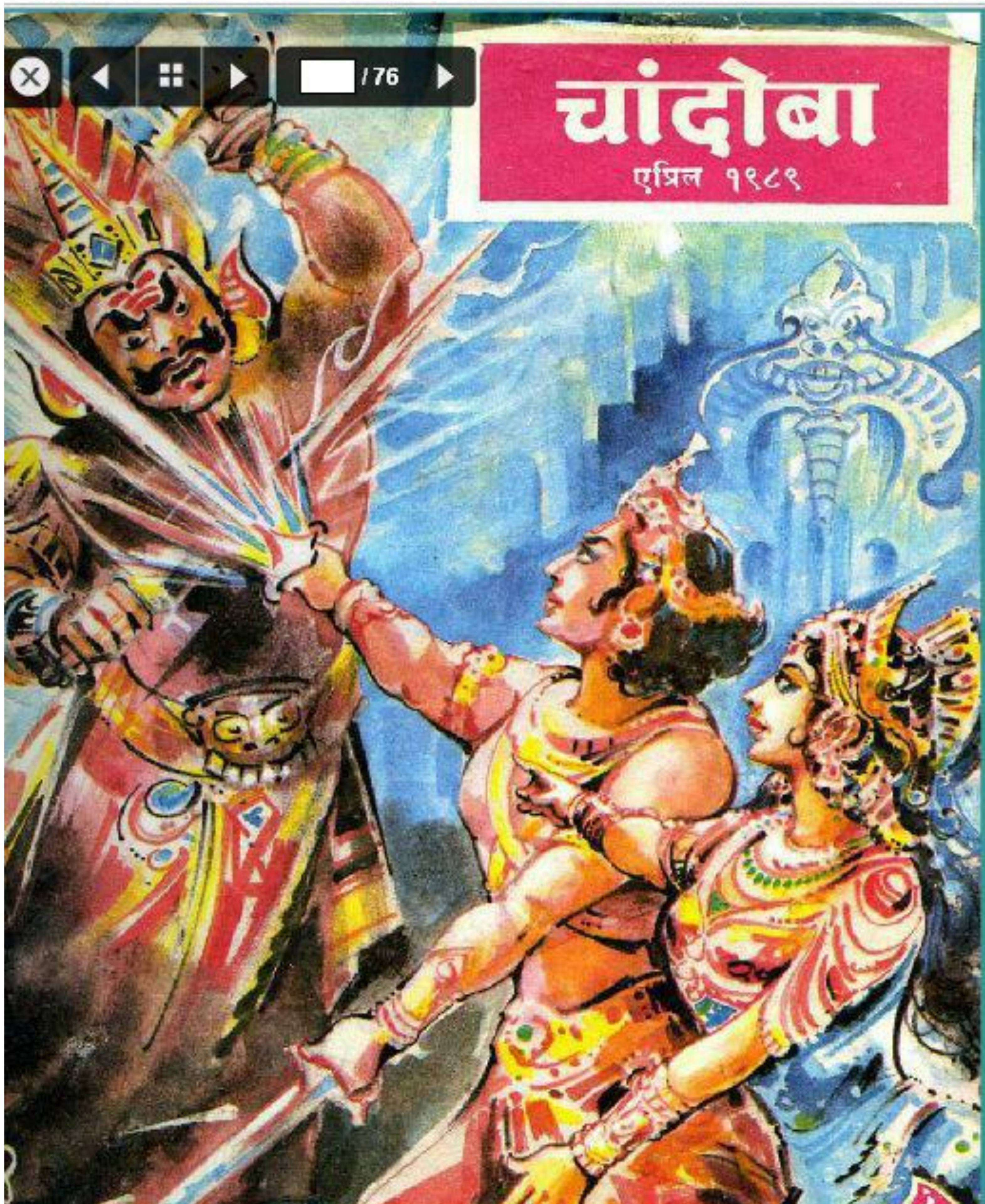

/76
चांदोबा
एप्रिल १९८९

चांदोबातील नवलाई

पुष्पक विमान

इटलीचे वैज्ञानिक डॉ. रॉबर्टो पिनोटी यांचे असे म्हणणे आहे की आपल्या पुराणात वर्णन केलेले पुष्पक विमान हे केवळ कवि-कल्पना नव्हे, तर सत्य गोष्ट आहे. बंगलोरच्या नुकत्याच आयोजित केल्या गेलेल्या आंतरराष्ट्रीय व्योमविज्ञान संगोष्ठीत भाषण देताना त्यांनी हा विचार मांडला की आपल्या प्राचीन ग्रंथांचे नीट परिशीलन केल्यास पुष्पक विमानाच्या निर्मिती-संबंधीचे शास्त्र प्रकाशात येऊ शकेल.

आकाशात तेजो-वलय

इसवी सन २००० च्या वर्षापर्यंत आपल्याला आकाशात एक तेजोवलय दिसू लागेल. तिसऱ्या सहस्राब्दीत प्रवेश करताना एकता, परिपूर्णता आणि शान्ति यांची खूण म्हणून हे वलय निर्माण केले जाणार आहे.

मंगल ग्रहावर माणूस !

इसवी सन २००१ ते २०१० च्या दरम्यान अमेरिका मंगळ ग्रहावर माणसांना पाठवणार आहे !

अद्भुत बुद्धिमत्ता

विश्वविख्यात गणित शास्त्रज्ञ प्रोफेसर अर्नो रुबिन्स याने बनवलेल्या समस्या व कोडी अकरा वर्षांचा समीर मेहरा आणि त्याची बहीण नऊ वर्षांची कानिका यांनी अगदी सहजतेने सोडवून दाखवली. त्या समस्या तयार करणाऱ्या प्रोफेसर साहेबांना स्वतःला सुद्धा त्या सोडवायला खूप वेळ लागला होता. अशा या समस्या समीरने अवघ्या २५ सेकंदात, तर कानिकाने दोन मिनिटात सोडवल्या !

कर-वसुली

रामापुर आणि विष्णुपुर ही तशी अगदी जवळ-जवळची गावे. पण ती दोन निरनिराळ्या राज्यात मोडत असत. त्या राज्यांच्या सीमेवर दोन्ही राज्यांचे अधिकारी व्यापाऱ्यांकडून सीमाशुल्क वसूल करत असत. अधिकारी माल लादलेल्या गाड्या मोजून प्रत्येक गाडीमागे पाच रुपये वसूल करत. एकाद्या व्यापाऱ्याने बऱ्याच गाड्या आणल्या असल्या, तर त्याला दर पाच गाड्यांपैकी एका गाडीचे शुल्क माफ केले जाई.

शिवगुप्त नावाचा एक व्यापारी पाच गाड्यांवर माल लादून विष्णुपुरहून रामापुरकडे निघाला. रामापुरच्या सीमेवर राजसेवकांनी गाड्या अडवल्या.

शिवगुप्तने आपला सहायक चंद्रिक याच्या हाती वीस रुपये देत म्हणाला–"या सगळ्या व्यापाऱ्यांना पैसे भरून रवाना व्हायला बराच वेळ लागेल. तेव्हा तू जाऊन आपली पाळी आल्याबरोबर हे कराचे पैसे जमा करून टाक."

चन्द्रिक पैसे घेऊन निघून गेला आणि दहाच मिनिटात परत येऊन ते वीस रुपये शिवगुप्तला देत तो म्हणाला–"आपलं काम झालं. आपल्याला कर भरायची काही जरूर नाही."

शिवगुप्तने आश्चर्याने विचारले–"अरे, आपल्या एकूण पाच गाड्या आहेत ना? मग आपल्या एकाही गाडीचा कर घेतला नाही त्यांनी?"

चन्द्रिक हसून म्हणाला–"आपल्या पुढे असणाऱ्या सर्व व्यापाऱ्यांची एकेकच गाडी आहे. मी त्यांना सुचवलं आपण सर्वांनी मिळून एकदम कर भरला, तर सर्वजण इथून लवकर सुटू शकू-यावर सर्वांनी आपापले पाच-पाच रुपये माझ्या हाती ठेवले. मी अधिकाऱ्यांकडे जाऊन आपल्या गाड्या सर्व मिळून एकूण गाड्यांची संख्या पंचवीस सांगितली. नियमाप्रमाणे अधिकाऱ्यांनी वीसच गाड्यांचा कर घेतला. पाच गाड्या फुकट!"

चंद्रिकच्या बुद्धिमत्तेवर खूष होऊन शिवगुप्तने त्याचा पगार दुप्पट केला!

राजाची स्वप्ने

वत्सल देशावर राजा चन्द्रसेन राज्य करत होता. त्याच्या मनात अनेक प्रकारचे अन्ध-विश्वास असत. त्यापैकीच त्याचा एक पक्का विश्वास होता की, माणसाला जी स्वप्नं पडतात ती सर्व खरीच होतात.

एके दिवशी रात्री राजाला एक स्वप्न पडले. स्वप्नात त्याने पाहिले की–आपण गाढ झोपलेलो आहोत. त्याच वेळी शयनागारात कुठूनसा एक काळा नाग येऊन आपल्याला डसण्यासाठी पलंगावर चढत आहे. इतक्यात दारावर जोरात थापा मारून कोणी तरी आपल्याला उठवले आणि आत शिरून त्या नागाला मारून टाकले!

दुसऱ्या दिवशी आपल्या सवयीप्रमाणे राजाने मन्त्री व सेनापति यांना आपल्या स्वप्नाची हकीकत सविस्तर सांगितली. त्याच वेळी तिथे पहाऱ्यावर उभ्या असणाऱ्या नन्द नावाच्या पहारेकऱ्यानेही ती गोष्ट ऐकली. राजाच्या स्वप्नांविषयीच्या अन्ध-विश्वासाचा आपल्याला कधी तरी फायदा करून घेता येईल या विचाराने अनेक दिवस तो संधीच शोधत होता. हे स्वप्न ऐकून त्याने एक योजना तयार केली.

थोडे दिवस तसेच निघून गेले आणि एका रात्री अंतःपुरावर पहारा करताना, गारुड्याकडून आधीच खरेदी करून ठेवलेला एक काळा नाग त्याने हळूच शयनगारात सोडून दिला. नंतर खूप घाबरल्याचा अभिनय करीत त्याने जोरात दार खटखटावून राजाला उठवले.

राजाने दार उघडत रागाने गर्जत विचारले–"तू आमची झोप का मोडलीस? अशी काय आपति येऊन कोसळली?"

"क्षमा असावी महाराज! खिडकीवाटे एका काळ्या नागाला आत शिरताना मी

विजया देवधर

पाहिलं आहे; त्यामुळेच मी घाबरून जाऊन आपणाला उठवले." नन्दने मोठ्या विनयाने उत्तर दिले.

ही खबर ऐकून राजाला मोठे आश्चर्य वाटले. त्याने शिपायांना बोलवून शोध करवला; तर खरोखरीच एक काळा नाग आत सापडला! शिपायांनी त्याला मारून टाकले. राजाने पहारेकरी नन्द याची त्याच्या दक्षतेबद्दल तारीफ करून आपल्या गळ्यातला मूल्यवान हार काढून त्याला बक्षिस दिला! सकाळ होताच मोठ्या अभिमानाने आपले स्वप्न खरे झाल्याची वार्ता राजाने मन्त्री व सेनापति यांना सुनवली!

ते ऐकून त्या दोघांनी ओळखले की पहारेकरी नन्दने मोठ्या धूर्तपणे राजाला फसवले आहे. परंतु हे त्यांनी सांगूनही राजा त्यांच्यावर विश्वास ठेवणार नाही हे जाणून ते दोघे गप्प राहिले.

मंत्र्यानेही नन्दाला रागे भरून समजावले– "अरे दुष्टा, तू इनाम मिळवण्याच्या लोभाने जी चूक केलीस त्यामुळे आपल्या राजाच्या मूर्खपणात भरच पडेल. अन् महाराज असाच मूर्खपणाचा व्यवहार करून एकाद्या वेळी संकट ओढवून घेतील!"

सेनापतीने नन्दाला चांगला मार दिला होता त्यामुळे रागावून त्याने संधी मिळताच सेनापतीच्या सूड उगवायचा निश्चय केला.

या घटनेनन्तर थोड्याच दिवसात राजाला आणखी एका स्वप्नात असे दिसले की आपल्याला पंगु बनवण्यासाठी कोणीतरी काही मन्त्र-तन्त्र, चेटूक करीत आहे; पण मन्त्र म्हणणारा मात्र राजाला स्पष्ट दिसला नाही. त्याच्या वेशभूषेवरून मात्र तो माणूस राज्यातला कोणी अधिकारी असावा असे कळून येत होते.

दुसऱ्या दिवशी पुन्हा या स्वप्नाची गोष्ट मन्त्री व सेनापति यांना सांगून राजा म्हणाला–"मागल्या वेळेवरून हे सिद्ध झालं ना की माझी स्वप्नं खरीच होतात? तेव्हा आताच्या या स्वप्नावरून नक्कीच

सिद्ध होतंय की आपल्या दरबारातच कोणीतरी शत्रु चेटुक करून माझा निकाल लावायच्या प्रयत्नात जाळं लावून बसला आहे! पण तत्पूर्वीच आपण त्याला पकडलं पाहिजे. हे काम मी तुम्हा दोघांवरच सोपवत आहे."

तिथे उभ्या असलेल्या नन्दाने याही वेळी स्वप्नाची हकीकत ऐकली. अन् जरा विचार करून त्याच्या आधारे सेनापतीवर सूड उगवायची योजना बनवली.

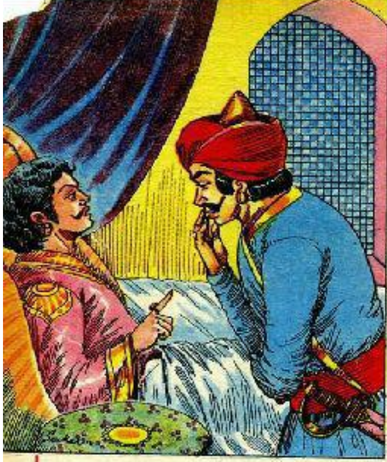
काही दिवस निघून गेले. आपली म्हैस हरवली असल्याचा बहाणा करून नन्दाने ती शोधण्यासाठी सुट्टी घेतली आणि तो सरळ एका मान्त्रिकाकडे जाऊन पोचला. त्याचे नाव होते जोगिन्दर. जोगिन्दरच्या मदतीने नन्दाने स्मशानात तीन रंगाची एक मोठी रांगोळी काढली. रांगोळीच्या मध्यावर त्याने कोंबडीचे रक्त शिंपडलेली एक कवटी ठेवली. एक लिंबू कापून त्याला कुंकू माखले आणि ते तुकडे रांगोळीच्या दोन टोकांवर ठेवले. नंतर जोगिन्दरने मातीची एक मूर्ती बनवून ती कवटीच्या समोर ठेवली.

इतकी सारी तयारी झाल्यावर नन्द राजाकडे जाऊन त्याला म्हणाला–"महाराज, मी आपली हरवलेली म्हैस शोधत होतो, तेव्हा स्मशानात आपले सेनापती

महाराज एका मान्त्रिकाकडून आपल्याला मारून टाकण्यासाठी काही चेटून करवत असलेले मी आपल्या स्वतःच्या डोळ्यांनी पाहिले. मान्त्रिक काही मन्त्र जपत मधून मधून आपल्याच नावाचा उच्चार करीत होता; आणि त्याबरोबरच एका मातीच्या मूर्तीत काटे घुसवत होता! मला पाहिल्याबरोबर ते दोघंही तिथून पळून गेले महाराज!"

राजाचा या गोष्टीवर एकदम विश्वास बसेना. परन्तु त्याने स्वतःच स्मशानात जाऊन पाहिले तेव्हा त्याची खात्री पटली की, नंदाचे म्हणणे खरेच आहे! सेनापतीवर रागावून चन्द्रसेनने त्याला ताबडतोब कैद

करून अंधारकोठडीत टाकवले आणि नन्दाची प्रशंसा करून, पुन्हा एकदा आपले प्राण वाचवल्याबद्दल त्याला मोठे बक्षिस दिले!

मन्त्र्याने नन्दाला बोलवून म्हटले– "तू राजाच्या मूर्खपणाचा फायदा घेऊन सेनापतीचा सूड उगवलास हे काही चांगलं नाही केलंस. अजून संधी गेली नाही. तू राजासमोर आपला गुन्हा कबूल करून सेनापतीला सोडवायला मदत कर. तुझ्या चुकीबद्दल क्षमा करून तुला शिक्षा न देण्याबद्दल राजाला मी समजावीन. ती जबाबदारी माझी!"

यावर नन्द हसून म्हणाला–" राजा तर आता माझ्या हातचं बाहुलं आहे! मी मनात आणलं तर तुम्हालाही तुरुंगाची हवा चाखायला लावू शकतो मन्त्री-महाराज!"

या घटनेनन्तर एकदा राजाने स्वप्न पाहिले की, शत्रुराजाशी हातमिळवणी करून नन्दाने आपली हत्या केली आहे! ते पाहून एकदम दचकून राजा जागा झाला आणि ताबडतोब शिपायांना बोलावून त्याने नन्दाला कैद करायची आज्ञा दिली!

पहाऱ्यावर असणाऱ्या नन्दाने ही आज्ञा ऐकली आणि तो ताबडतोब तिथून पळून गेला! दुसऱ्या दिवशी तो मन्त्र्याच्या घरी गेला आणि त्याच्या पायावर लोटांगण घालून गयावया करू लागला–"मी मुला-बाळांचा धनी आहे. आपला उपदेश न मानता आपल्याच हाताने पायावर कुऱ्हाड पाडून घेतली आहे! माझ्यावर दया करा, कसंही करून या संकटातून वाचवा मला!"

बरेच दिवस निघून गेले पण नन्द कुठेच सापडला नाही. इकडे रोजच राजाला स्वप्नात दिसू लागले की नन्द आपला वध करत आहे! शेवटी राजा मन्त्र्याला विनवू लागला–" मन्त्री महोदय, कसंही करून त्या नन्दाला एकदाचा कैद करा. माझी सर्व स्वप्नं अलिकडे खरी होत आहेत. तो नन्द नक्कीच एक दिवस माझी हत्या करील!"

दोन दिवसांनी राजाला भेटून मन्त्री म्हणाला–" महाराज, मला बातमी मिळा-लीय की, दोन दिवसांपूर्वी आपल्या गावात नन्द साप चावून मरून गेला. आत्ताच त्याच्या गावातल्या एका माणसाने येऊन मला ही खबर दिली."

नन्दाच्या मृत्यूची बातमी ऐकून राजाने आनन्दाने उडीच मारली. त्या दिवसा पासून राजाला कधीही स्वप्नात नन्द दिसला नाही.

एका आठवड्याने मन्त्र्याने राजाला भेटून विचारले–" महाराज, अलिकडे आप-णाला स्वप्नात कधी नन्द दिसतो?"

राजा मजेने हसत म्हणाला–" तो तर मरून गेला ना; आता कसा दिसेल स्वप्नात?"

"महाराज, खरं सांगू? नन्द तर आत्ताही जिवन्त आहे. स्वप्नात दिसणारी दृश्यं ही केवळ आपल्याच मनाचा भ्रम असतात, हे दाखवून देण्यासाठी नन्दला मीच लपवून ठेवला आहे. नन्दच्या मृत्यूची बातमी ऐके पर्यंत आपणाला तो रोज स्वप्नात दिसत असे, पण तो मेला हे कळल्यानन्तर, खरोखरी जिवन्त असणारा नन्द स्वप्नात दिसायचं बन्द झालं! आता आपणच ओळखा की स्वप्न कशी खोटी असतात ते! स्वप्न खरी होतात हे मानणे कसे मूर्खपणाचे आहे, याबाबत आता आपणच विचार करावा." मन्त्री म्हणाला.

"पण माझी स्वप्न तर खरी झाली ना? त्याबाबत तुमचं काय म्हणणं आहे?" राजाने विचारले.

"हा सर्व नन्दाने केलेल्या फसवेगिरीचा परिणाम आहे." असे म्हणून मन्त्र्याने नन्दला बोलवून घेतले.

नन्दाने प्रवेश करून राजाच्या पायावर लोटांगण घेत सारी हकीकत सविस्तर सांगितली; आणि आपल्या या गुन्ह्यांबद्दल राजाची क्षमा मागितली.

यानंतर राजा चन्द्रसेनने प्रथम सेना-पतीला मुक्त केले आणि त्या दिवसापासून स्वप्नांवर विश्वास ठेवणे सोडून दिले.

मृत्युपत्राचे रहस्य

धर्मनन्द नावाचा एक जमीनदार आपल्या नावा प्रमाणेच धर्मशील होता. दान-पुण्य करण्यात त्याला आनन्द वाटे. त्याने अनेक व्रत-वैकल्ये आणि तीर्थयात्रा वगैरे ही केल्या, परंतु त्याला अपत्य लाभ मात्र झाला नाही. अशातच त्याची पत्नी अचानक आजारी पडून, अल्पकाळातच तिचे देहावसान झाले. तिच्या मृत्युच्या दुःखाने झुरून झुरून धर्मनन्दही एक महिन्याच्या आतच मरण पावला.

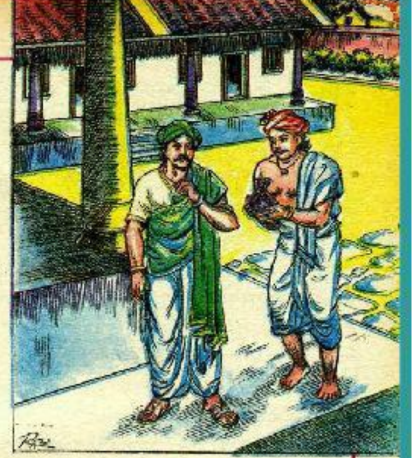
धर्मनन्दाचे पुष्कळ नोकर-चाकर होते. पण त्यातले दोन अत्यन्त विश्वासपात्र असे होते. त्यातला एक रामसहाय्य हा घरातली सर्व कामे, जबाबदाऱ्या संभाळत असे आणि दुसरा सोमनाथ हा सर्व बाहेरची कामे पहात असे. धर्मनन्दच्या मृत्युमुळे ते दोघेही पेचात पडले होते. अशातच एके दिवशी शेजारच्या गावचा न्यायाधीश व धर्मनन्दचा मित्र पुंडरीक तेथे आला आणि म्हणाला–"तुमच्या मालकाने मरण्यापूर्वी माझ्याशी सल्ला-मसलत करून एक मृत्युपत्र तयार केले आहे. त्यातल्या अटींप्रमाणे त्याचे घर एका अनाथालयाच्या ताब्यात द्यायचे आहे. अन् त्याबरोबरच तुम्हा दोघांना प्रत्येकी दहा-दहा हजार रुपये देण्याबद्दल लिहिले आहे. ते द्यायलाच मी आलो आहे."

त्याच रात्री सोमनाथ पुंडरीकच्या गावी जाऊन त्याला म्हणाला–"महाराज, आपण आज जे सांगितलेत, त्यावर माझा काही विश्वास नाही बसत. धर्मनन्दजींनी तसा अगदी मनापासून खूप दान-धर्म केला हे खरेच; पण तरीही त्यांच्याजवळ खूपच संपत्ति होती. त्यांच्या मृत्युसमयी त्यांच्याजवळ केवळ वीस हजारच उरले यावर काही विश्वास नाही बसत बुवा!"

राजेन्द्र कोल्हटकर

यावर काही उत्तर द्यायला पुंडरीक का-कू करू लागला. हे पाहून धाडसाने सोमनाथने त्याच्या हातावर एक हजार रुपये ठेवले आणि म्हणाला–"आपण स्वतःच्या हातांनी मला दहा हजार रुपये दिलेत; म्हणून कृतज्ञतेने मी हे एक हजार तुम्हाला देत आहे. कृपा करून काहीही न लपवता मृत्युपत्राबद्दल सर्व काही खरे खरे सांगून टाका ना!"

पुंडरीक हसून म्हणाला–"सोमनाथ, तू खरोखरीच मोठा बुद्धिमान दिसतोस. तू बरोबर ओळखलंस की मृत्युपत्राबाबत मी काही लपवू पहात आहे. खरी गोष्ट अशी की धर्मनन्दने संपत्तीच्या रूपात आणखी एक लाख रुपये मागे ठेवले आहेत. पण त्यानेच तुम्हा दोघांना अगोदर दहा-दहा हजार देऊन तुमच्यासाठी एक परीक्षा ठेवली आहे. धर्मनन्दने असे सांगितले की तुम्ही हे पैसे कसे खर्च करता यावर मी नीट लक्ष ठेवावे. त्याच्या आत्म्याला शान्ति मिळेल अशा पद्धतीने जो खर्च करील. त्यालाच उरलेले एक लाख रुपयेही द्यावे. हे सर्व मृत्युपत्रातही व्यवस्थित लिहून ठेवलेले आहे, कशा प्रकारच्या कार्यामुळे धर्मनन्दच्या आत्म्याला संतोष मिळू शकेल हे मीच एकटा नव्हे तर इथले अनेक लोक चांगल्या प्रकारे जाणतात."

पुंडरीकच्या तोंडून या गोष्टी ऐकून सोमनाथ फारच खूश झाला. घरी येऊन त्याने लगेच काही शिल्पकारांना बोलवून घेतले. आणि धर्मनन्दचा एक पुतळा बनवून घेऊन त्याने त्याची स्थापना गावातल्या एका प्रमुख चौकात करवली.

नंतर उरलेली रक्कम लावून सोमनाथने धर्मनन्दाची धर्मभावना, त्याचा दान-धर्म वगैरेबाबत कथा-कीर्तने, गीते, नाटके वगैरे रचवून घेऊन जनतेत त्याचा प्रसार केला.

रामसहायला बिचाऱ्याला धर्मनन्दच्या मृत्युपत्राबद्दल काहीच माहीत नव्हते. त्याच्याजवळ जी काही पुंजी जमली, तिच्या मदतीने तो गरिबांना अन्नदान करू लागला.

कोणी त्याच्या दानशीलतेबद्दल काही बोलू लागला तर तो त्याला थांबवून म्हणे– "अरे, हा पैसा माझा थोडाच आहे! तो तर सगळा मालकांनी-धर्मनन्दजींनी दिला. तेव्हा स्तुति करायची ती त्यांची करा, माझी नको."

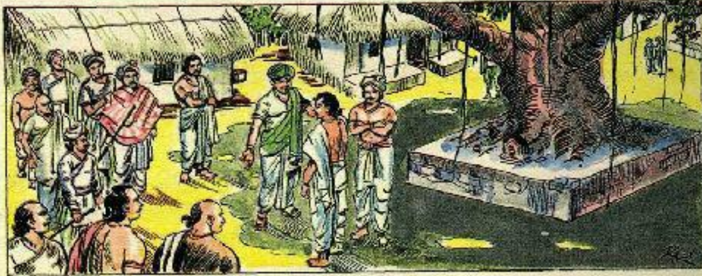
कित्येक दिवस गेले आणि एके दिवशी पुन्हा पुंडरीक धर्मनन्दच्या गावी आला. त्याने सर्व ग्रामस्थांना एकत्र करून त्याच्या-समोर ते मृत्युपत्र वाचले; आणि नन्तर त्यांना विचारले–"आता आपणच सांगा-धर्मनन्दने ठेवलेले लाख रुपये सोमनाथच्या हाती सोपवावे की रामसहायच्या?"

सर्व गाववाले यावर म्हणाले–"धर्मनन्द आयुष्यभर नेहमीच विकलांग आणि गरीब लोकांना मनापासून मदत करीत राहिले. आपलं नाव व्हावं अशी रत्तीभरही भावना त्यांच्या मनात नव्हती. यासाठी त्यांच्याच प्रमाणे गरीब व असहाय लोकांना दान करणाऱ्या रामसहायलाच हे उरलेले एक लाखही दिले जावेत."

रामसहायच्या हाती ते एक लाख रुपये सोपवत पुंडरीक सोमनाथला म्हणाला– "सोमनाथ, मृत्युपत्राचं रहस्य जाणून घेण्यासाठी तू शेजारगावच्या मला, एका न्यायाधीशाला, एक हजार रुपये लाच दिलीस. ते तुझे हे पैसे परत घे. तुमचा दोघांचा स्वभाव मला पारखायचा होता म्हणून मी ते पैसे तेव्हां ठेवून घेतले होते."

यावर लज्जित होऊन सोमनाथने मान खाली घातली. इतक्यात रामसहाय आपल्या रकमेतले दहा हजार त्याच्या हाती देत म्हणाला–"सोमनाथ, आपल्या मालकांकडून मिळालेले सारे धन तू स्वतःला योग्य वाटले त्याप्रमाणे चांगल्यासाठीच खर्च केलेस; म्हणून ही रक्कम आता तू आपल्याजवळ ठेव."

यानन्तर बाकी रकमेतून रामसहायने धर्मनन्दच्या नावाने एक धर्मशाळा बांधली आणि तेथे गरीबांना मदत करत करत आपले उर्वरित जीवन संतोषाने व्यतीत केले.

[३]

दुसऱ्या दिवशी आपल्या समोर येऊन उभे राहिलेल्या धीरसिंहला सुलोचना म्हणाली–"दर अमावास्येच्या मध्यरात्री दक्षिण दिशेकडून अत्यन्त करूण आवाजातले शब्द ऐकू येतात–'अरेरे, मी काहीच उपयुक्त काम करू शकलो नाही. ही अमावास्याही उलटून गेली!'–हा आवाज कुणाचा असावा? ती व्यक्ति असं का बोलते? याचे उत्तर शोधून काढून सांग. हाच माझा तिसरा प्रश्न."

या प्रश्नाचे उत्तर देण्यासाठी सुलोचने-कडून तीन महिन्यांची मुदत मागून घेऊन धीरसिंहने दक्षिणेकडे कूच केले. तीन दिवस अणि तीन रात्रींचा प्रवास केल्यावर तो एका दाट अशा भयानक जंगलापाशी पोचला. घोड्याला तिथे सोडून देऊन धीरसिंह पायीच जंगलात घुसला. ते निबिड जंगल ओलांडून जायला त्याला तीन दिवस लागले.

पुढे पाच कोस अंतरावर त्याला एक सुंदर नगर दिसले. ते पाहताच आनन्दाने आणि उत्साहाने पुढे जाऊन तो त्या नगरात प्रवेश करणार, तोच विचित्र पोशाख धारण करणाऱ्या दोन द्वारपालांनी त्याला अडवून कैद केले!

"अरे! मी काहीच अपराध केलेला नसताना तुम्ही मला कशासाठी कैद करत आहात?" धीरसिंहाने विचारले.

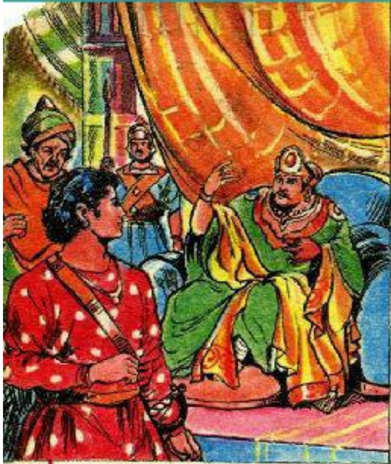
त्याच्या बोलण्याकडे मुळीच लक्ष न देता द्वारपालांनी त्याला कैद करून आपल्या राजापुढे हजर केले.

"तू कोण आहेस? कोणत्या देशातून आला आहेस इथे? आमच्या या शहरात तू का आला आहेस?" राजाने त्याला विचारले.

"मी नेपाळ देशचा राजपुत्र आहे. माझं नाव धीरसिंह. मला एका विशेष महत्त्वाच्या कामासाठी आपले हे शहर ओलांडून जायचे आहे. मी निर्दोषी आहे. तरीही आपल्या या शिपायांनी मला कैद करून इथे आणले आहे." धीरसिंहाने जरा आवेशानेच उत्तर दिले.

राजाच्या मागे उभा असलेला मंत्री यावर बोलू लागला–"धीरसिंह, जो कोणी माणूस आमच्या या शहरात शिरेल त्याला आमची राजकुमारी सीमन्तिनी देवी तीन प्रश्न विचारते. त्या प्रश्नांचे बरोबर उत्तर न देणारास मृत्युदण्ड मिळतो. हा आमच्या शहराचा रिवाज आहे."

"हा तर अन्याय आहे, अत्याचार आहे! बिचाऱ्या भोळ्याभाबड्या परदेशी लोकांचा वध करणे हा जघन्य अपराध आहे तुमचा! अन्याय आणि अत्याचार थांबवणे हे तर राजकर्तव्य आहे, परन्तु इथे तर उलटाच प्रकार दिसत आहे! आपणासारख्या शासकांना हे शोभत नाही." धीरसिंहाने राजाचा धिक्कार करत म्हटले.

"होय! तुझे म्हणणे खरेच आहे, पण मी ही हा प्रकार थांबवू शकत नाही. या बाबतीत मी असहाय्य आहे. एका यक्षाच्या शापामुळे माझ्या मुलीला ही दुस्थिति प्राप्त झाली आहे; आणि त्यामुळेच मी ही निन्देचा विषय झालो आहे. चल, तू स्वतःच पहा." असे म्हणून राजा धीरसिंहाला बरोबर घेऊन राजकन्येच्या महालाकडे निघाला.

त्यांना पहाताच डोळे वटारत राजकन्या म्हणाली–"ओहो! माझ्या प्रश्नांचे उत्तर देणारा धीर वीर आला आहे काय?"

"हां, हां! विचार तुझे प्रश्न." धीरसिंह म्हणाला.

"सर्व प्रकारच्या फळांत उत्तम व मधुर फळ कोणते?" सीमंतिनीने विचारले.

"संतान-फल!" धीरसिंह उत्तरला.

"अशी कोणती गोष्ट की जिची कोणी अपेक्षा तर करत नाही, पण सर्वांना ती भोगावी मात्र लागते?" सीमन्तिनीने दुसरा प्रश्न विचारला.

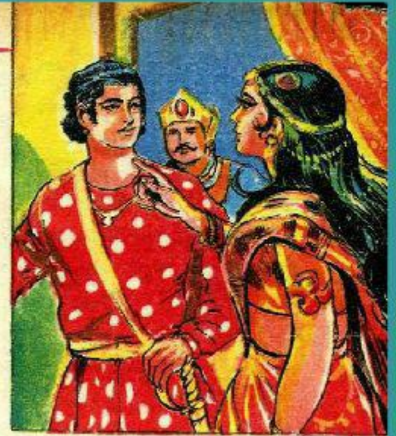
जरा वेळ गप्प राहून धीरसिंह म्हणाला–"ती गोष्ट म्हणजे मृत्यु!"

"वा, वा! फार छान! आता माझा तिसरा प्रश्न ऐक–जर ती गोष्ट असेल तर समज की, आपल्याजवळ सर्व काही आहे, ती गोष्ट नसेल, तर इतर सर्व काही असूनही काहीच नाही असे आहे. ती गोष्ट कोणती?" सीमन्तिनीने विचारले.

"ती गोष्ट–बुद्धिचे बळ!" धीर-धीरसिंहाने पटकन उत्तर दिले.

दुसऱ्याच क्षणी सीमन्तिनी जोरजोरात हसली आणि मूर्च्छित होऊन धाडकन् खाली पडली. त्याच क्षणी तिच्या शरीरातून काळ्या नागासारखी एक आकृति बाहेर पडली. धीरसिंहने त्याला घट्ट पकडले आणि एका कलशात बन्द करून जमिनीत गाडून टाकले.

थोड्याच वेळात हळूहळू डोळे उघडत सीमन्तिनीने विचारले–"हे सर्व काय चालले आहे?" नंतर चोहोकडे नजर फिरवून पाहिले आणि उठून हळूहळू चालत ती राजाजवळ जाऊन उभी राहिली.

राजाच्या डोळ्यातून आनन्दाश्रु वाहू लागले. धीरसिंहाचा हात आपल्या हातात घेऊन दाबत तो कृतज्ञतेने म्हणाला–"तू माझ्या मुलीला शापमुक्त करून माझी होणारी निन्दा टाळली आहेस. मी या जन्मात तरी तुझे ऋण फेडू शकणार नाही."

"ही तर सर्व देवाची करणी आहे! पण मी एका खास गोष्टीचा पत्ता लावण्यासाठी निघालो आहे." असे म्हणत धीरसिंहाने आपल्या कामाची माहिती राजाला दिली.

"हा आवाज आम्हाला ही ऐकू येतो. परंतु तो कोठून येतो हे आम्हाला ही ठाऊक नाही. तू तर असामान्य असा धीर वीर

आहेस. तुला कोणतीही गोष्ट अशक्य नाही. तुला आपल्या कामात नक्कीच यश मिळेल. आशिर्वाद आहे माझा!" असे म्हणून राजाने मोठ्या प्रेमाने त्याला निरोप दिला.

आता धीरसिंहाने पुन्हा दक्षिण दिशेकडे आपली यात्रा सुरू केली. तीन दिवसांनी तो एका वाळवंटाजवळ पोचला. त्यावेळी मध्यरात्रीची वेळ होती. अमावास्येची काळोखी रात्र होती. आकाशात सर्वत्र तारे चमचमत होते. आणि अचानक भयानक वादळ सुरू झाले! त्या वादळी वाऱ्याच्या एका तडाख्याने धीरसिंह जागचा उडाला आणि दक्षिणेकडे असलेल्या एका झाडाखाली जाऊन पडला! त्याने उठून चारी बाजूंना नजर फिरवून पाहिले. इतक्यात त्याला मंद असा घोड्यांच्या टापांचा आवाज ऐकू आला. जवळच एक डोंगर दिसला आणि धीरसिंह त्या डोंगरावर चढला. त्याच्या दुसऱ्या बाजूच्या पायथ्याशी त्याला एक विशाल मैदान दिसले. इतक्यात टण्, टण् अशी बारा वेळा घण्टा वाजली आणि विचित्र अशा प्रकाशात सैनिकांसारखा पोशाक केलेली काही माणसे मैदानाकडे येऊ लागली. त्या सर्वांनी मूल्यवान आभूषणे धारण केलेली होती आणि त्यांच्या अंगातून सुगन्ध येत होता. ते सर्वजण येऊन एका मोठ्या रत्नखचित गालीच्यावर बसले.

त्या सर्वांपासून थोड्या अंतरावर एक दुबळासा, लक्तरे नेसलेला, केस पिंजारलेला, भिकाऱ्यासारखा दिसणारा म्हातारा जमिनीवर बसला आणि चोहोकडे दृष्टि फिरवून एकदम ओरडला–"अरेरे! मी काहीच उपयुक्त काम करू शकलो नाही. ही अमावास्याही उलटून गेली!"

थोड्याच वेळात तेथे बसलेल्या लोकांसमोर सोन्याच्या थाळ्यांतून वाढलेले पंचपक्वान्नांचे भोजन ठेवले गेले. जास्त असलेल्या एका थाळीकडे बोट करत त्यांच्यातला एक धीरसिंहाला म्हणाला–

"तू दूर उभा राहून पहात काय राहिला आहेस. ये, तू ही आमच्याबरोबर भोजन कर."

धीरसिंह जाऊन त्या थाळीसमोर बसला. भिकाऱ्यासारख्या त्या म्हाताऱ्याला सोडून बाकी सर्वांसमोर जेवणाच्या थाळ्या होत्या; पण त्या म्हाताऱ्यासमोर मात्र मातीच्या खापरात दगड-गोटे भरून ठेवलेले होते! सर्वजण मजेने मेजवानी झोडत होते आणि म्हातारा मात्र दीनवाणेपणाने त्यांच्याकडे पहात बसला होता!

ते पाहून धीरसिंहने त्या लोकांना विचारले–"या म्हाताऱ्याने बिचाऱ्याने असा काय अपराध केला आहे, कि त्याला असं उपाशी ठेवलं जात आहे?"

"सगळं त्यालाच विचारा की!" सर्वांनी एका सुरात उत्तर दिले.

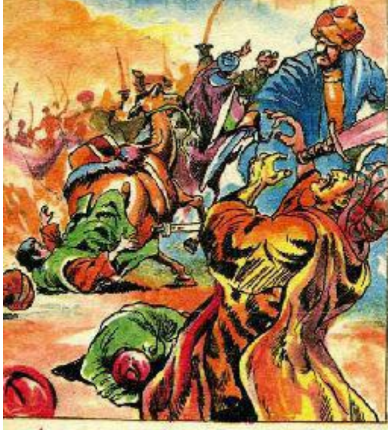
धीरसिंहाने आपल्या थाळीतील पदार्थांचे दोन भाग केले आणि एक भाग त्या म्हाताऱ्याला देऊन त्याला जेवायला सांगितले. पण काय आश्चर्य! दुसऱ्याच क्षणी त्या सर्व पदार्थांचेही दगडगोट्यातच रूपान्तर झाले!

"हा काय चमत्कार आहे?" धीरसिंहाने विचारले.

"हे सर्व माझ्याच करणीचं फळ आहे, बाळा!" म्हाताऱ्याने मोठ्या लीनतेने उत्तर दिले.

"का बरं असं होतं? आपण काय पाप केले आहे?" धीरसिंहाने कुतूहलाने विचारले.

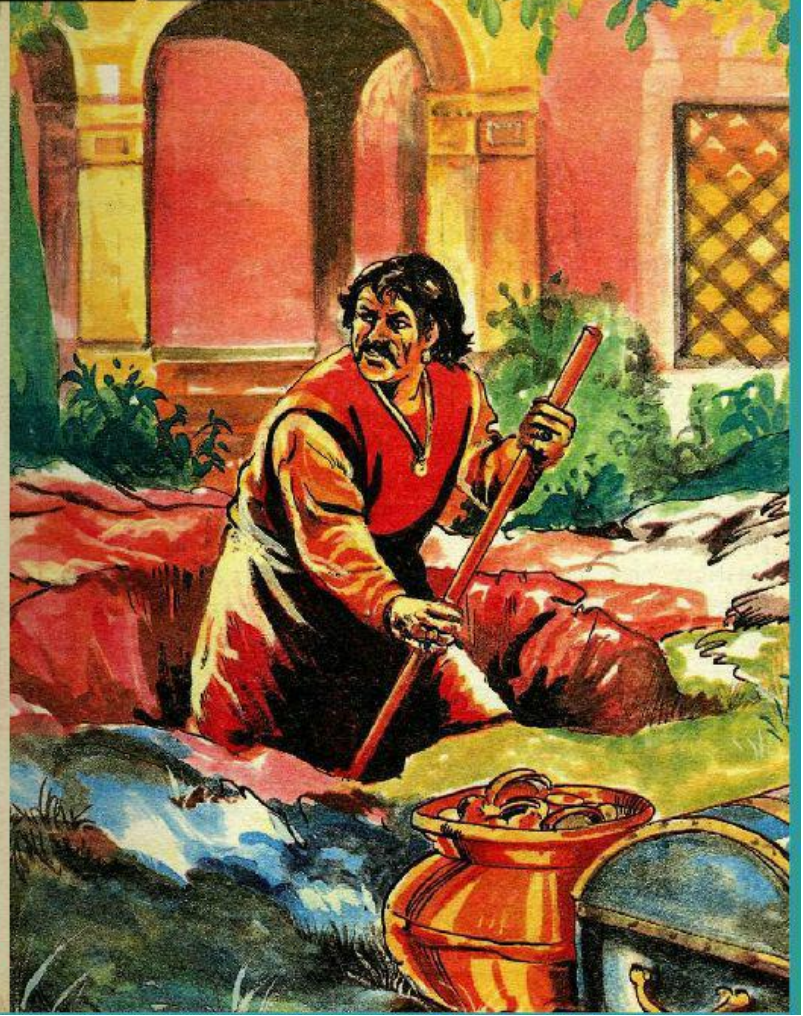

'ती एक मोठी रामकहाणी आहे. इथून ऐंशी मैल असलेल्या विदिशा नगरातला धनगुप्त नावाचा करोडपति व्यापारी आहे मी! करोडो रुपये कमावले मी, पण कधी कुणाला मुठभर धान्यही दान नाही दिलं. उलट मी दान देणाऱ्या माणसांची टिंगल करीत असे. इतकंच नव्हे तर मी असा पापी, की त्यांना दान देण्यापासून परावृत्त करायचा प्रयत्न करीत असे! याशिवाय माझ्याकडे काम करणाऱ्या लोकांना मी नीट पगार देत नसे; खूप त्रास देत असे मी त्यांना! पंचवीस वर्षांपूर्वी दूर देशांशी व्यापार करावा म्हणून एकदा मी रेशमी वस्त्रें, हिरे-जवाहीर वगैरे ऊंटांवर लादून, अनेक नोकर बरोबर घेऊन निघालो. एका वाळवंटात दरोडेखोरांनी आमच्यावर हल्ला केला आणि आमचा सर्व माल लुटला आणि आम्हा सर्वांना ठार करून इथे गाडून टाकले! आत्ता माझ्यासमोर बसून मजेने जेवत असलेले सर्वजण माझे त्या-वेळचे नोकरच आहेत! या सर्वांनी आपापल्या तुटपुंज्या कमाईतून ही यथा-शक्ति दानधर्म करून धार्मिक जीवन व्यतीत केलं होतं; त्याचा परिणाम म्हणूनच ते सर्वजण आता स्वर्गसुख भोगत आहेत अणि मी करंटा धर्मबाह्य, निरुपयोगी जीवन जगल्यामुळे आपल्या नोकरांसमोरच अशा नरकयातना भोगत आहे!" आपले अश्रु पुसत धनगुप्ताने आपली कहाणी संपवली.

"अरेरे! आता या वाईट परिस्थितीतून बाहेर निघायचा काही उपाय असेल तर सांगा." सहानुभूति प्रकट करीत धीरसिंह म्हणाला.

"मी आपल्या आयुष्यात जे काही धनार्जन केलं, त्याचा अधिकांश भाग' आमच्या घरामागे पूर्व दिशेला, दरवाज्या-पासून दहा गज अंतरावर खड्डा करून ठेवला आहे. हे रहस्य माहीत नसल्यामुळे माझे तीनही मुलगे दारिद्र्यात राहून असंख्य यातना भोगत आहेत! मी जे धन

गाडून ठेवलं आहे, त्याचे चार भाग करावे. तीन हिस्से जनता-कल्याण-कार्यात खर्च करून बाकी पाव हिस्सा माझ्या मुलांनी आपसात सारखा वाटून घ्यावा; म्हणजे मला उत्तम गति प्राप्त होईल आणि या नरककूपातून माझी सुटका होईल." धन-गुप्तने उपाय सांगितला.

यानंतर तेथून निघून धीरसिंह विदिशा नगरीत पोचला. धनगुप्तच्या मुलांना भेटून त्याने घडलेला सर्व वृत्तान्त कथन केला. त्यांचा प्रथम धीरसिंहावर विश्वास बसेना; पण त्याने सांगितल्याप्रमाणे घराच्या पिछाडीला खणून पाहिले, तेव्हा त्यांच्या वडलांनी गाडून ठेवलेले धन त्यांना सापडले व ते अत्यन्त आनन्दित झाले! वडिलांच्या इच्छेप्रमाणे त्यांनी त्या धनाचे चार हिस्से केले; त्यातले तीन हिस्से दान-धर्मात खर्च करून बाकीचा हिस्सा आपापसात वाटून घेतला. आता त्यांचे दरिद्रच फिटले आणि तेही अन्य संपन्न माणसांसारखेच आपले जीवन घालवू लागले.

पुढल्या अमावस्येला धीरसिंह परत या वाळवंटाजवळच्या डोंगराशी पोचला. त्या रात्री भोजनासाठी जे लोक हजर होते त्यांना पाहून धीरसिंहाला फार आनन्द वाटला.

धनगुप्तने डोळचात पाणी आणून धीरसिंहाजवळ आपली कृतज्ञता व्यक्त केली.

हे सर्व झाल्यावर धीरसिंह तेथून परत कौशाम्बीला आला. धनगुप्तची सर्व हकीकत त्याने सुलोचनेला सांगितली.

मोठ्या उत्सुकतेने ती गोष्ट ऐकून सुलोचना त्याला, म्हणाली–"तू जे सांगत आहेस ते सर्व खरेच आहे; कारण या आमावास्येला काही तो करूण स्वर ऐकू आला नाही! तुझे साहस, पराक्रम आणि परोपकारी वृत्ति खरोखरीच प्रशंसनीय आहे. उद्या मला येऊन भेट. मी तुला चौथा प्रश्न सांगेन." असे म्हणून तिने धीरसिंहाला आदरपूर्वक निरोप दिला.

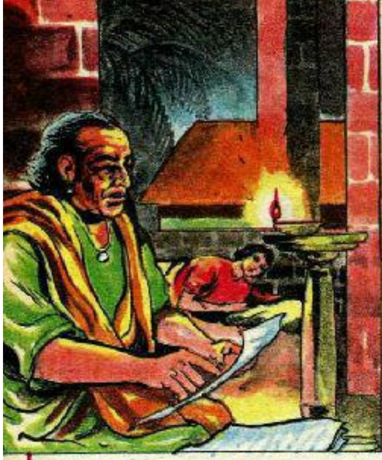
(क्रमशः)

स्वार्थ की परमार्थ

दृढनिश्चयी विक्रमादित्य झाडाकडे परत आला. फांदीवर लटकणारे प्रेत उतरवून खांद्यावर टाकून नेहमीप्रमाणे मौन धारण करून तो स्मशानाकडे चालू लागला. यावर प्रेतात निवास करणारा वेताळ बोलू लागला–"राजा, तुझी ही स्थिती पाहून माझ्या मनात एक शंका येत आहे. या मध्यरात्री आपली पूर्ण शक्ति-युक्ति उपयोगात आणून तू या भयानक जागी जे कष्ट करत आहेस, ते सर्व तुझ्या स्वार्थासाठी की परोपकारा-साठी? आपल्या समाजात सर्वसाधारणपणे सर्वच जण आपल्या शक्तीचा आणि बुद्धीचा उपयोग आपल्या स्वार्थासाठीच करतात. तुझ्यासारखा परोपकार करण्यासाठी हे कोणी करत नाही. खूप दिवसांपूर्वी सुदर्शन नावाच्या युवकाने आपली सारी शक्ति आणि बुद्धीचा उपयोग आपल्या उपकारकर्त्यांसाठी, हितकर्त्यांसाठी न करता स्वतःसाठीच केला

होता. मी त्याची गोष्ट तुला सांगतो, ऐक. तुझा थोडा श्रमपरिहारही होईल.

वेताळ कहाणी सांगू लागला–

प्राचीन काळी कान्यकुब्ज नगरात रत्नगुप्त नावाचा एक प्रमुख व्यापारी रहात असे. अनेक प्रकारचे व्यापार करून त्याने करोडो रुपयांची संपत्ति मिळवली. म्हातारपण आल्यावरही आराम करण्याऐवजी आणखी संपत्ति जोडण्यासाठी त्याने समुद्री-व्यापार सुरू केला.

रत्नगुप्त सुगंधी द्रव्ये घेऊन पूर्वेकडील बेटांवर पोचला. तेथे आपला माल जास्त किमतीला विकून त्याने अपार धन संपादन केले. पैसे मिळवण्याच्या वेळी रत्नगुप्त विश्रान्तीचा विचारच करीत नसे. नव्यानेच केलेल्या या समुद्री-व्यापारांत त्याला अपेक्षेबाहेर धनलाभ झाला, त्यामुळे दुप्पट उत्साहाने त्याने याच व्यापारात लक्ष घालायला सुरुवात केली.

एकदा रत्नगुप्त असाच जहाजांवर सुगंधी माल लादून समुद्रयात्रेला निघाला. बऱ्याच दिवसांच्या प्रवासा नंतर तो पूर्वेकडील बेटांच्या एका राजधानीच्या शहरी पोचला, आणि त्याने तेथील एका धर्मशाळेत मुक्काम ठोकला.

दुसऱ्या दिवशीं रत्नगुप्ताने आपला माल विकायला सुरुवात केली. आणि संध्याकाळपर्यंत अर्धा-अधिक माल चांगल्या किमतीत विकूनही टाकला. त्या दिवशी रात्री जेवणानंतर विक्रीचे कागद घेऊन तो धर्मशाळेबाहेर ओटयावर हिशोब लावण्यासाठी जाऊन बसला. मध्यरात्र उलटली तरी त्याचा हिशोब बरोबर लागेना.

त्याच ओटयाच्या दुसऱ्या टोकाला एक तरूण झोप येत नसल्याने कूस बदलत झोपण्याचा प्रयत्न करत आडवा पडून होता. रत्नगुप्तची हालचाल पाहून त्याला आश्चर्य व कुतूहल वाटले. शेवटी तो तरूण उठून रत्नगुप्तजवळ येऊन म्हणाला–"महाराज, माझं नाव सुदर्शन. इतक्या मध्यरात्री आपण या हिशोबांमुळे चिन्तामग्न दिसत आहात."

डोके उचलून सुदर्शनकडे पहात रत्नगुप्त म्हणाला–"होय बेटा, मी एक व्यापारी आहे. आज दिवसभरात मी या शहरात आपला खूपसा माल विकला आहे. पण त्याचा हिशोबच काही केल्या लागत नाहीय, म्हणूनच माझी चलबिचल चालू आहे."

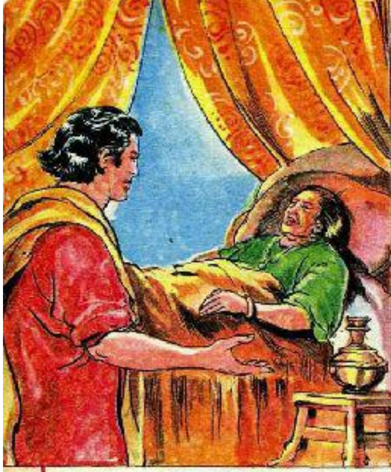
"आपली काही हरकत नसेल तर ते हिशोबाचे कागद माझ्या हाती द्या. मी नीट हिशोब लावून द्यायचा प्रयत्न करतो." सुदर्शन हात पुढे करत म्हणाला.

"महाराज, गणित हा माझा अत्यन्त प्रिय विषय. लहानपणापासून मोठ्या आवडीने मी गणिताचा अभ्यास केला आहे. आपल्या व्यापाराचा हिशोब म्हणजे माझ्या डाव्या हाताचा मळ!" असे म्हणत सुदर्शनने रत्नगुप्तच्या हातातून कागद घेतले आणि काही मिनिटातच हिशोब बरोबर करून त्याने रत्नगुप्तला तोंडात बोट घालायला लावले!

सुदर्शनजवळ आपली कृतज्ञता व्यक्त करत त्याचा परिचय जाणून घ्यायची जिज्ञासा रत्नगुप्तने व्यक्त केली.

"मी आपलं नाव तर प्रथम सांगितलंच आहे आपल्याला. काही वर्षांपूर्वी कान्यकुब्जहून मी आपल्या वडिलांबरोबर व्यापाराच्या कामासाठी या पूर्वेकडील बेटात आलो आणि इथेच राहिलो, व्यापारात माझ्या वडिलांचे फार मोठे नुकसान झाले, पैसे बुडाले त्यांचे! काळं तोंड घेऊन पुन्हा स्वदेशी जाण्याचे त्यांच्या मनात नव्हते. शेवटी काळजीन

झुरूनच त्यांचे देहावसान झाले." सुदर्शनने सविस्तर आपला परिचय करून दिला.

थोडा वेळ विचार करून रत्नगुप्त त्याला म्हणाला–"हे बघ बेटा. नोकरी हेच काही उदरनिर्वाहाचं एकमेव साधन नव्हे! तुला व्यापाराची आवड असेल तर माझ्याबरोबर आपल्या देशी परत चल, आणि व्यापारात मला मदत कर. कबूल आहे तुला?"

सुदर्शनने मोठ्या प्रसन्नतेने या गोष्टीला संमति दिली. बाकीचा माल विकून झाल्यावर रत्नगुप्त सुदर्शनला बरोबर घेऊनच आपल्या घरी परतला.

विनयशील अशा सुदर्शनची बुद्धीही अत्यंत कुशाग्र होती. आपली वागणूक आणि कामाचा झपाटा या गुणांच्या बळावर त्याने लवकरच रत्नगुप्तचे प्रेम संपादन करून घेतले.

थोडे दिवस निघून गेले. रत्नगुप्तने पुन्हा एकदा पूर्वेकडील बेटांकडे व्यापारासाठी जायचा बेत केला. सर्व तयारी झाली, पण ऐन वेळी रत्नगुप्त अतिशय आजारी पडला.

त्याने एकूण परिस्थिती पाहून सुदर्शनला म्हटले–"तू एकटाच माल घेऊन जा बेटा यावेळी! आपल्याजवळ एकूण दहा लाखाचा माल आहे. तिथे त्याचे पंधरा लाख सहज मिळतील. यात्रेचा वगैरे सर्व खर्च-वेच वजा करूनही आपल्याला चार लाख नक्कीच मिळतील. तू ताबडतोब निघायची तयारी कर."

नंतर सुदर्शन जहाजांवर माल लादून पूर्व-बेटावर गेला. मागल्या यात्रेच्या वेळी रत्नगुप्त उतरला होता त्याच धर्मशाळेत यावेळीही सुदर्शन उतरला. तिथे आणखी व्यापाऱ्यांशी त्याचा परिचय झाला.

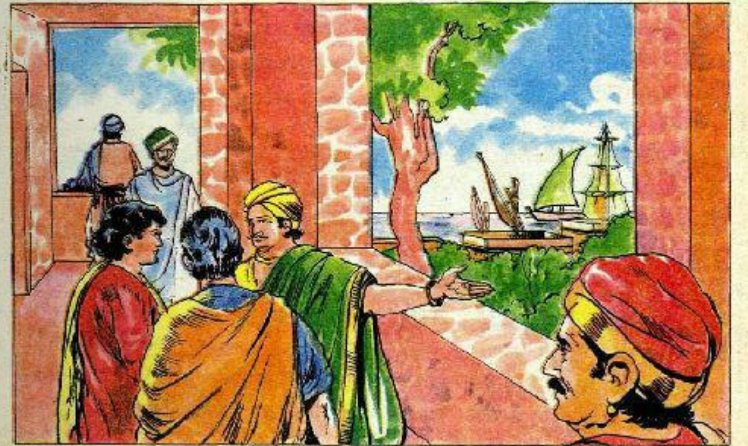
बोलता बोलता ते व्यापारी सुदर्शनला म्हणाले–"यावेळी इथे सुगंधी मालाला चांगली मागणी आहे. पण आणखी एका महिन्याच्या अवधीत त्याचे मूल्य आणखी वाढायची शक्यता आहे. एक महिना थांबलास तर दुप्पट किंमतही मिळेलसे वाटते. अर्थात् काम साहसाचं आहे, पण देवावर भरोसा ठेवून आम्ही तरी महिनाभर माल विकून टाकायचा नाही असं ठरवलंय. बोल, तुझा काय विचार आहे?"

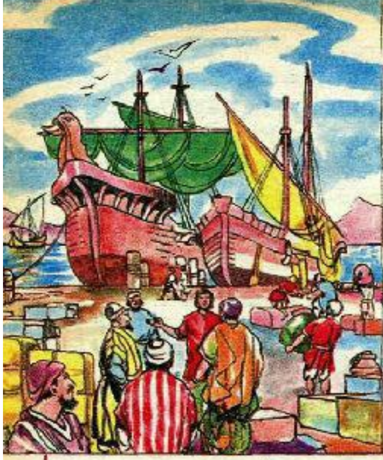
थोडासा विचार करून सुदर्शन म्हणाला–"मी शक्य तितक्या लवकर माल विकून स्वदेशी परतायचं ठरवलं आहे."

अन् त्याप्रमाणे लवकरच माल विकून तो स्वदेशी परत गेला. सुदर्शनने सांगितलेले आपले अनुभव ऐकून रत्नगुप्तने आपल्या फायद्यातला चौथा हिस्सा त्याला देऊन टाकला.

आणखी काही दिवस गेले आणि सुदर्शनने पुन्हा तिकडेच व्यापारासाठी जायचा आपला मानस रत्नगुप्तजवळ बोलून दाखवला. त्याची इच्छा जाणून रत्नगुप्त फारच खूष झाला! तो म्हणाला–"ऐक बेटा, खऱ्या व्यापाऱ्याने असलेल्या संपत्तिवरच संतुष्ट होऊन आराम करत राहणे अगदी गैर आहे. तेव्हा 'शुभस्य शीघ्रम्!' माल घे अन् नीघ! यावेळी तू अर्ध्या फायद्याचा भागीदार!"

ठरवल्याप्रमाणे सुदर्शन जहाजांवर माल घेऊन निघाला आणि पूर्वेकडच्या त्या बेटांच्या राजधानीच्या शहरात त्याच जागी पुन्हा तळ दिला त्याने. याही वेळी त्याचा इतर व्यापाऱ्यांशी विचारविनिमय झाला. त्यांना तो म्हणाला–"आपल्या मालाचा भाव वाढणार आहे; तेव्हा मी आणखी काही दिवस वाट पहाणार आहे."

सुदर्शनच्या कल्पनेप्रमाणेच घडले! त्याचा सुगन्धी माल खूप अधिक किमतीत विकला गेला. या व्यवहारात त्याला दुप्पट लाभ झाला. तरीही, यावेळी लगेच स्वदेशी परतायचा त्याचा विचारच नव्हता. उलट आणखी काही दिवस तिथेच राहून कौशल्यपूर्वक बनवलेल्या कित्येक हस्तिदन्ती वस्तु खरेदी करून घेऊन मगच तो कान्य-कुब्जला परत गेला.

आपली घरं सजवण्याची आवड असलेल्या लोकांना त्याने या वस्तु आणखीनच जास्त किमतीला विकल्या आणि अशा प्रकारे एकाच वेळच्या प्रवासात त्याने पूर्वीपेक्षा कितीतरी पटींनी अधिक फायदा मिळवला.

त्याच्या या व्यापारकौशल्यावर रत्नगुप्त खूपच खूष झाला! आणि एक दिवस संधी साधून त्याने सुदर्शनला म्हटले– "बऱ्याच दिवसांपासून तुझ्याशी एक गोष्ट बोलायचं माझ्या मनात आहे. हे बघ बेटा, तुला माहीच आहे की मला एकुलती एक मुलगी आहे. मला तू खूपच आवडला आहेस; तुला जावई करून घ्यायचा माझा मानस आहे. तुझी आहे संमति या बेताला?"

सुदर्शन मोठ्या खुशीने तयार झाळा. नाहीतरी त्याचे असे कोण होते या जगात? रत्नगुप्तने हा विवाह सोहळा मोठ्या थाटामाटात साजरा केला.

ही गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला– "राजा, मला तर वाटतं की हा सुदर्शन पक्का स्वार्थी माणूस आहे. तो रत्नगुप्तकडे नोकर असताना जेव्हा इतर व्यापाऱ्यांनी 'थोडा थांब, वस्तूंच्या किंमती आणखी वाढतील' असं सांगितलं, तेव्हा मात्र त्या-वेळी असलेल्या भावातच माल विकून टाकून तो परत आला. पण नंतर रत्न-गुप्तबरोबर तो भागीदार झाल्यावर मात्र मालाची किंमत वाढेल अशी शक्यता पाहून तो कितीतरी दिवस तिथेच थांबला. इतकेच नव्हे तर त्या देशात स्वस्त मिळ-णाऱ्या हस्तिदन्ती-वस्तु खरीदून त्याने त्या स्वदेशात जास्त किमतीला विकून खूपच फायदा कमावला. आपण आपल्या बुद्धीचा उपयोग केल्यास फक्त मालकाचाच त्यात लाभ आहे–असा विचार त्याने पहिल्या खेपेला केला. पण दुसऱ्या खेपेला जेव्हा त्याला कळले की, मिळणाऱ्या लाभात आपलाही वाटा आहे, तेव्हा मात्र त्याने आपल्या प्रतिभेचा उपयोग करून व्यापा-राची खूपच उन्नति केली! आश्चर्य म्हणजे असल्या माणसाचा स्वार्थीपणा इतक्या अनुभवी रत्नगुप्तनेही ओळखला नाहीच, उलट त्याच्या व्यापारदक्षतेची स्तुति त्याने केली–हे कसं काय? रत्नगुप्त काय इतका भोळा होता, कि सुदर्शनचा धूर्तपणा त्याच्या लक्षातच नाही आला!–या शंकेचं उत्तर माहीत असूनही तू दिलं नाहीस तर परि-णाम तुला माहीतच आहे–तुझ्या मस्तकाचे शतशः तुकडे होतील."

विक्रमादित्य यावर म्हणाला–"या गोष्टीला काय आधार कि सुदर्शन स्वार्थीच आहे? पहिल्या वेळी तो जेव्हा पूर्वे-कडील बेटांवर व्यापारासाठी गेला, तेव्हा तो केवळ एक नोकर होता, मालकाची आज्ञा तंतोतंत पाळणे हेच त्याचे कर्तव्य होते, स्वतः काही निर्णय घेण्याचा त्याला अधिकारच नव्हता! पण दुसऱ्या वेळी तो अर्ध्याचा मालक होता, नफा-नुकसान दोन्ही-लाही तो तयार होता, दुसऱ्या कोणालाही तो जबाबदार नव्हता! परतीच्या प्रवासात त्याने आणखी एका व्यापाराचा विचार अशा करता केला कि अशा प्रकारे आपल्याला आपल्या प्रतिभेची चमकही दाखवता येईल. तेव्हा अशा प्रकारे सुदर्शनने नोकर म्हणून आपली जबाबदारी आणि कर्तव्यबुद्धी उत्तम प्रकारे दाखवली; आणि मालक म्हणूनही आपल्या व्यापारदक्षतेची चुणूक दाखवली. दोन्ही वेळी त्याने आपल्या अनुपम बुद्धीचा योग्यच उपयोग केला. स्वार्थीपणाचा यात प्रश्नच कुठे आला?"

असे उत्तर देऊन गप्प होताच वेताळ प्रेतासह अदृश्य होऊन पुन्हा त्या झाडावर जाऊन लटकू लागला. (कल्पित)

थाटमाट

एका शेतकऱ्याला एक तरुण मुलगा होता. त्याला थाटामाटात रहायची भारी आवड! उंची वस्त्र नेसून समाजात आपल्याला मोठे प्रतिष्ठित म्हणून मान्यता मिळावी अशी त्याची तीव्र इच्छा होती! परंतु त्याचं हे वागणं शेतकऱ्याला मात्र मुळीच आवडत नसे. आपल्या मुलाला चांगला धडा शिकवावा म्हणून तो योग्य संधी शोधत होता.

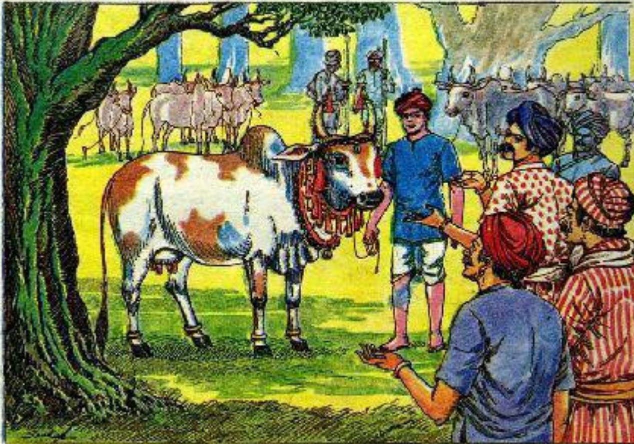
एके दिवशी शेतकऱ्याने आपल्या वांझ गायीला खूप सजवलं अन् तिला बाजारात नेऊन विकून टाकायला आपल्या मुलाला सांगितले.

बाजारात प्रत्येकजण एकच प्रश्न विचारी–"ही गाय रोज किती दूध देते?"

शेवटी बाजारची वेळ संपून गेली. मुलाने गायीची किंमत कितीही कमी करून सांगितली तरी, ती दूध न देणारी, वांझ गाय विकली गेली नाही. शेवटी नाइलाजाने तो गायीला घेऊनच परत घरी आला.

"जी गाय दूध देत नाही. तिच्या गळ्यात किती घंटा घातल्या अन् सजवलं तरी ती कोणी विकत नाही घेत. थाटामाटाला काही महत्त्व नाही, कळलं?" शेतकरी आपल्या मुलाला म्हणाला.

हे सत्य एकदा नीट कळल्यावर त्या शेतकऱ्याच्या मुलाच्या वागणुकीत खूप बदल झाला आणि त्या दिवसापासून तो साधेपणाने राहू लागला.

ज्ञानाचा खजिना

या महिन्याचे इतिहासप्रसिद्ध व्यक्तित्व

तेग बहादुर

शिखांचा नंववा गुरु तेग बहादुर याचा जन्म १ एप्रिल १६२१ रोजी झाला. तो सहावा गुरु हर-गोविन्द याचा मुलगा. लहानपणापासूनच तेग बहादुरला अनेक विषयात रुचि होती. संगीत आणि काव्याचाही तो चांगला जाणकार होता. त्याच काळात त्याने शस्त्रविद्या आणि घोडेस्वारी करणे याही कला आत्मसात केल्या. १६६४ मध्ये गुरु हरिकिशनचा मृत्यु झाल्यानंतर तेग बहादुर गुरु बनला. त्याने अनेक ठिकाणी प्रवास केला आणि अनेक प्रार्थनासभाही चालवल्या. त्याने आनन्दपुर नावाच्या नव्या शहराची स्थापना केली.

त्याच सुमारास मुगल सम्राट औरंगजेब याची भयानक कारकीर्द सुरू झाली. तो ब्राह्मणांना इस्लाम धर्म स्वीकारण्याबद्दल सक्ती करी. काही जणांनी आपले रक्षण करण्याबद्दल तेगबहादुरला विनवले. गुरुच्या उपदेशावरून त्यांनी औरंगजेबला कळवले की–"तेग बहादुरला तू बाटवू शकलास तरच आम्हणही इस्लाम धर्म स्वीकारू."

औरंगजेबने गुरूला कैद केले आणि सांगितले की–"तू काहीतरी चमत्कार तरी करून दाखव किंवा इस्लाम धर्म तरी स्वीकार." त्याने यापैकी काहीच मान्य केले नाही. तेव्हा ११ नोव्हेंबर १६७५ रोजी त्याला ठार मारण्यात आले.

तो कोण?

सार्वजनिक रस्ता सोडून एक तरुण एका ओस पडलेल्या शेतातून चालत निघाला होता. राजाचे शिपाई त्याच्या शोधात होते, कारण त्याने आपल्यावर राजाचा कोप ओढवून घेतलेला होता.

एका ठिकाणी, एका विशिष्ट प्रकारच्या गवताच्या मुळांवर काही विशेष असे पाणी शिंपत असलेला एक लुकडा, बारीक शरीरयष्टीचा, उघड्या अंगाचा असा एक ब्राह्मण त्याने पाहिला. त्या गवताची पाती तीक्ष्ण होती.

"हे काय करत आहात आपण?" या तरुणाने जिज्ञासेने विचारले.

"मी या गवताच्या मुळांना गोड पाणी देत आहे. म्हणजे मुंग्या आकर्षित होऊन ही मुळं खाऊन टाकतील." ब्राह्मण उत्तरला.

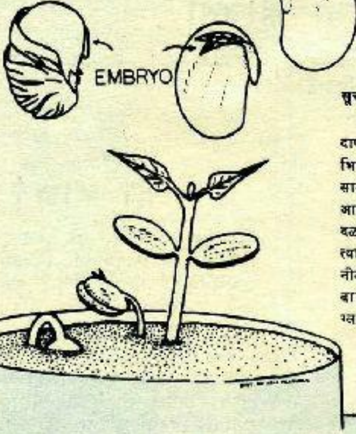
"पण का?" त्या तरुणाने विचारले.

"कारण यापैकी एका पात्याने माझ्या पायाला कापलं अन् त्यातून रक्त निघालं." ब्राह्मण म्हणाला–"मला हे सर्वच गवत नष्ट करून टाकायचंय्." त्याने उत्तरात भर घातली.

त्या तरुणाने ओळखले, की हा ब्राह्मण चांगलाच दृढनिश्चयी आहे. या ब्राह्मणाचा ही राजाने अपमान केला होता. त्यामुळे दोघेही मित्र बनले.

ही जरी केवळ एक दन्तकथा असली तरीही हा ब्राह्मण एक प्रसिद्ध माणूस होऊन गेला. कोण बरं हा? पृष्ठ ८ पहा......

बीजाच्या आत

सूचना :

थोडेसे पावटे किंवा डबल-बी प्रकारचे मोठे दाणे रात्रभर (किंवा थोडे जास्त वेळ) पाण्यात भिजत घाला. नंतर वरचे सुरकुतलेले, मऊ असे साल काळजीपूर्वक अलगदपणे काढा; आणि आतील दोन दळे हळूच निराळी करा. त्या दोन दळांच्या मधोमध एक छोटासा भाग दिसतो ना? त्या छोट्या वस्तूचे निरनिराळे भाग तुम्हाला नीट दिसतात का? दिसत नसतील तर जास्त बारकाईने पहाण्यासाठी भिंगाचा (मॅग्निफाईंग ग्लास) उपयोग करा.

काय होते आणि का?

त्या दाण्याच्या आत अपरिणत अवस्थेतील अगदी लहानसे रोपच तुम्हाला दिसेल. त्याला अंकुर असे म्हणतात. बारकाईने पाहिलेत तर दोन पाने आणि मधला दांड्यासारखा भाग दिसेल, आणि कदाचित पानांच्या शिराही दिसतील. तुम्ही कदाचित भुईमुगाचे दाणे खाताना हा भाग पाहिला असाल आणि हे काय असावे याबद्दल तुम्हाला कुतुहलही वाटले असेल.

त्या अंकुराच्या दांड्याकडे बारकाईने पाहिलेत तर तो दोन दळांमधे नेमका कुठे चिकटलेला आहे ते तुम्हाला दिसेल. अंकुर वाढीस लागेल तेव्हा या दांड्यासारख्या भागाचा तळ हाच त्याचा दांडा आणि मुख्य मूळ बनेल. आणि बीजाची दोन दळे जमिनीवर येऊन विचित्र आकाराची दोन जाडशी पाने झालेली दिसतील. खरे पाहता ही दोन बीज-पाने होत. परंतु त्यांचे कार्य अंकुर स्वतःचे अन्न बनवू लागेपर्यंत त्याला अन्न-पुरवठा करणे हे होय.

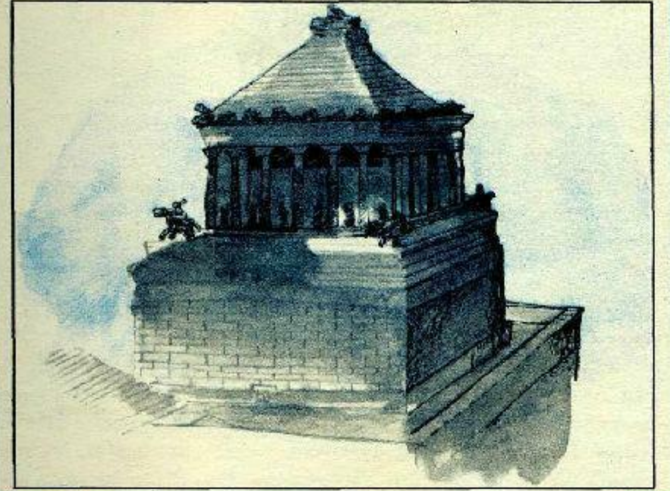
पावटे म्हणजे बीजे, आणि अंड्याप्रमाणे त्यांच्यातही गर्भ असतो. परंतु बऱ्याच प्रकारच्या बीजांमध्ये हे अंकुर इतके लहान असतात की ते (पावट्यातल्याप्रमाणे) दिसतच नाहीत. थोडेसे भिजलेले पावटे जमिनीत पुरुन त्यांची वाढ कशी होते ते पहा ना!

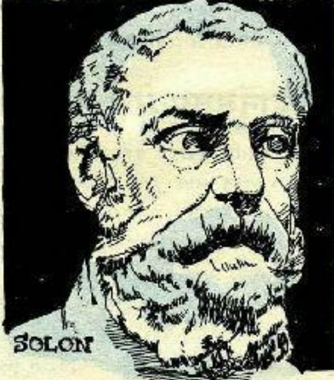
पावट्याप्रमाणे काही बीजांना दोन दळे नसतात. पण काहींना असतात ही. भुईमूग किंवा पावटा यांच्या प्रमाणे अशा किती द्विदल बीजांची नांवे तुम्हाला माहीत आहेत?

हेलिकार्नेससमधील कबर

दोन हजार पाचशे वर्षांपूर्वी–आणि त्याही पूर्वी, एजियन समुद्र किनाऱ्यावर एक सुन्दर शहर वसलेले होते. त्याचे नाव होते हेलिकार्नेसस. ती ग्रीक लोकांची वसाहत होती. कॅरिकचा राजा मौसोलस याच्या थडग्यावर, त्याची विधवा राणी आर्टेमिसिया हिने एक भव्य असे स्मारक या शहरात उभे केले होते. या स्मारकाच्या भोवती असणाऱ्या सपाट भागाच्या प्रत्येक बाजूची लांबी तीनशे फुटांहूनही काहीशी अधिक होती. हे स्मारक अप्रतिम सुन्दर असे होते व त्या वेळच्या जगातील सात आश्चर्यांपैकी एक गणले जाई. खिस्तपूर्व चौथ्या शतकात हे स्मारक बांधले गेले होते आणि इसवी सनाच्या चौथ्या शतकात तुर्क लोकांनी ते नष्ट करुन टाकले.

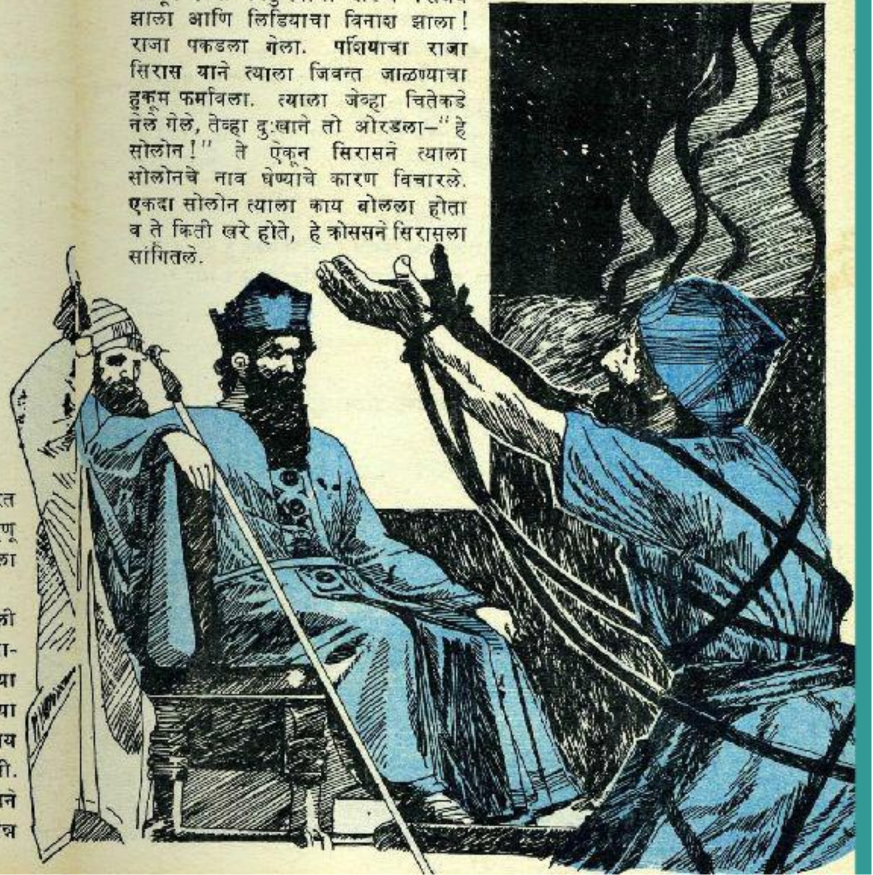

अत्यंत वैभवशाली राजा नमला

सहाव्या शतकात लिडिया राज्यावर (एशिया मायनर मधे) क्रोससचे राज्य होते. तो जगातील सर्वात धनवान माणूस मानला जाई. आजही क्रोसेस हा शब्द श्रीमंत या अर्थाने वापरला जातो. 'क्रोसस सारखा श्रीमंत' हा वाक्प्रचार 'अत्यन्त श्रीमन्त व्यक्ति' अशा अर्थाचा आहे. त्यावेळी सोलोन नावाचा एक तत्त्ववेत्ता होता. पैसा व सत्ता यांच्या जोरावर हवी ती इच्छा पुरवून घेऊ शकत असे म्हणून एकदा क्रोससने 'आपण सर्वात सुखी माणूस आहोत' असे म्हटले. पण सोलोन अत्यंत गंभीरपणे त्याला म्हणाला—"जोपर्यंत माणूस मरत नाही तोपर्यंत त्याला कधीही सुखी म्हणू नये." परन्तु तत्त्वज्ञाचे हे म्हणणे क्रोससला आवडले नाही.

डेल्फीच्या धर्मोपदेकाने वर्तवलेली भविष्यवाणी किंवा देवाचा कौल या विषयावर क्रोससचा विश्वास होता. त्याने पर्शिया जिंकायचा विचार केला. आपल्या या मोहिमेच्या परिणामाबाबत डेल्फीहून काय संदेश येतो हे जाणायची त्याची इच्छा होती. त्याला असा कौल मिळाला की—त्याने पर्शियावर हल्ला केल्यास एका वैभव-संपन्न राज्याचा विनाश होईल. क्रोससने गृहीत धरले की पर्शियाचाच नाश होणार आहे; आणि आपल्या ४,२०,००० पायदळ आणि ६०,००० घोडदळासकट तो पर्शियावर चालून गेला. परंतु त्याचा दारूण पराजय झाला आणि लिडियाचा विनाश झाला! राजा पकडला गेला. पर्शियाचा राजा सिरास याने त्याला जिवन्त जाळण्याचा हुकूम फर्मावला. त्याला जेव्हा चितेकडे नले गेले, तेव्हा दुःखाने तो ओरडला—"हे सोलोन!" ते ऐकून सिरासने त्याला सोलोनचे नाव घेण्याचे कारण विचारले. एकदा सोलोन त्याला काय बोलला होता व ते किती खरे होते, हे क्रोससने सिरासला सांगितले.

सिरासला एकदम क्रोससची दया आली आणि त्याला ठार मारण्याएवेजी त्याने क्रोससशी मैत्री जोडली.

प्राचीन भारतात भटकन्ती

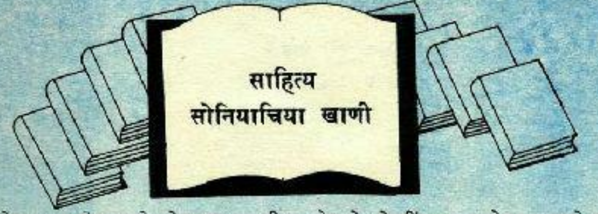

१. ज्या तीन खेड्यांनी मिळून कलकत्ता बनले आहे, ती खेडी विकत घेण्यासाठी ईस्ट इंडिया कंपनीने किती रक्कम दिली ?
२. विकणारे कोण होते ?
३. कंपनीच्या वतीने ही खरेदी करणारा कोण ?
४. त्या खेड्यांची नावे काय ?
५. ग्रीक इतिहासकार टॉलिमी याच्याकडून सात बेटांचा समूह या अर्थाने हेप्टेनेशिया नाव मिळालेल्या शहराचे आजचे नाव काय ?
६. मुंबई शहराचे मालक बनणारे पहिले परदेशी लोक कोण ?
७. मुंबईचा ताबा घेणारा पहिला जनरल कोण ? ताबा केव्हा घेतला ?
८. त्याने ताबा कसा मिळवला ?
९. मद्रास शहराच्या रूपात विकास पावलेल्या खेड्याचे नाव काय ?
१०. दिल्ली शहर वसलेल्या स्थानाचे सर्वात जुने नाव काय ?

घटना, विज्ञान, आविष्कार आणि शोधांची दुनिया

१. आपल्या सूर्यमालेत किती ग्रह आहेत ?
२. सर्वात मोठा ग्रह कोणता ?
३. सर्वात लहान ग्रह कोणता ?
४. सूर्यापासून सर्वात जवळचा ग्रह कोणता ?
५. अंतराच्या दृष्टीने सूर्यापासून पृथ्वीचे स्थान कोणत्या क्रमांकाचे ?
६. सूर्यमालेत ग्रह सोडून आणखी काही आहे का ?
७. आपल्याला दिसणाऱ्या नक्षत्रात सर्वात तेजस्वी नक्षत्र कोणते ?
८. गणिताच्या मदतीने कोणता ग्रह शोधून काढला गेला ?

......पान आठवर पहा

साहित्य सोनियाचिया खाणी

१. अनेक जन्म घेण्यामुळे कोणत्या व्यक्तीचा शेकडो गोष्टींमधून अनेकदा उल्लेख केला गेला आहे ?
२. अशा गोष्टींच्या संग्रहाचे नाव काय ?
३. भारतातले कोणते राज्य परशुरामाच्या आज्ञेने समुद्रातून वर आले आहे असे मानले जाते ?
४. अर्जुनाच्या शंखाचे नाव काय ?
५. गायींची माता कोण ?
६. भारतातल्या कोणत्या देवळातील देवी अजून विवाह न झालेल्या स्थितीत वधू-वेषात उभी असलेली दिसते ?
७. या देवीने संहार केलेल्या राक्षसाचे नाव काय ?
८. रावणाला मारताना रामाने वापरलेल्या धनुष्याचे नाव काय ?
९. हे धनुष्य त्याला कोणी दिले होते ?
१०. रावणाने वापरलेल्या खड्गाचे नाव काय ?
११. त्याला ते कोणी दिले होते ?

......पान आठवर पहा

सर्व भारतीय भाषांचा एक शब्द शिकू या !

मराठी : पर्वत

आसामी : पर्वत	**कानडी** : पर्वत	**संस्कृत** : पर्वत
बंगाली : पर्वत	**काश्मिरी** : कोह, पहाड़	**सिन्धी** : जबल्
इंग्रजी : माउंटन	**मल्याळी** : पर्वतम्	**तमिळ** : मलै
गुजराथी : पर्वत	**उडिया** : पर्बत	**तेलुगु** : पर्वतमु
हिन्दी : पहाड़	**पंजाबी** : पहाड	**उर्दू** : पहाड, कोह

तुम्ही विश्वास ठेवाल ?

* प्लॅस्टिक शस्त्रक्रिया हे आधुनिक तन्त्र आहे ?
* पक्षी पंख फडफडावून आकाशांत उडत रहातात ?
* एकाच जागी वीज पुन:पुन्हा पडत नाही ?

अंहं, मुळीच नाही !

* इ.स.पू. ८ ते ७ या शतकात होऊन गेलेल्या सुश्रुत या शल्य चिकित्सकाने हे तन्त्र वापरले होते.
* पंख न फडफडवता पक्षी तासन्तास हवेत तरंगु शकतात.
* एकाच स्थळी किंवा इमारतीवर वीज कितीही वेळा पडू शकते.

उत्तरावली

तो कोण ?	विज्ञान	साहित्य
चाणक्य किंवा कौटिल्य, आणि तरुण व्यक्ति म्हणजे चन्द्रगुप्त मौर्य.	१. पृथ्वी धरून नऊ.	१. बुद्ध.
इतिहास	२. विषुववृत्ताचा व्यास ८८,८४६ मैल इतका असणारा गुरु.	२. जातककथा.
१. बाराशे रुपये.	३. व्यास १,८६० मैल असणारा प्लुटो.	३. केरळ.
२. सुवर्ण राय चौधरी.	४. बुध.	४. देवदत्त.
३. जाब चार्नॉक.	५. तिसर.	५. कामधेनु. हिलाच नन्दिनी किंवा सुरभि असेही म्हणतात.
४. कालीघाट, गोविन्दपुर आणि सुतनिति.	६. सूर्यमालेत, विशेषतः मंगळ व गुरु यांच्या कक्षांमधील जागेत असंख्य वस्तु किंवा छोटे छोटे तारे तरंगत असतात.	६. कन्याकुमारी.
५. मुंबई.	७. व्याध.	७. बाणासुर.
६. पोर्तुगीज.	८. नेपच्युन.	८. इन्द्रधनु.
७. जनरल अलबुकर्क, १५३४ मध्ये.		९. ऋषि अगस्त्य.
८. गुजराथचा सुलतान बहादुर शहा याच्याशी तह करून.		१०. चन्द्रहास.
९. मद्रासपट्टन्.		११. भगवान शिव.
१०. इन्द्रप्रस्थ.		

नेहरूंची गोष्ट-२

जवाहर दहा वर्षांचा असताना त्याच्या आई-वडिलांनी आपले घर बदलले आणि ते नव्या 'आनन्दभवन' नावाच्या विशाल भवनात रहायला गेले. या मोठ्या महालासारख्या घराच्या चारी बाजूंचे वातावरण पाहून जवाहरला खूपच उत्साह आणि आनन्द वाटला.

परंतु आपल्याशी खेळायला कोणी बहीण वा भाऊ नाही ही गोष्ट त्याला नेहमी खटकत असे. काही दिवसांनी त्याला एक बहीण झाली. ती वार्ता देताना डॉक्टर जवाहरला म्हणाले होते–"अरे, बरं झालं तुला बहीणच झाली! इस्टेटीत वाटा मागायला छोटा भाऊ नाही झाला !" डॉक्टरांनी आपल्याला असे स्वार्थी समजावे याबद्दल जवाहरला त्यांचा फार राग आला !

याच अवधीत मोतीलालजी एकदा इंग्लंडला जाऊन आले. समुद्र पार करून आल्याच्या पापाचे प्रायश्चित्त करावे म्हणून कट्टर धार्मिक अशा काश्मिरी ब्राह्मणांनी त्यांच्यावर दबाव आणायचा प्रयत्न केला. परंतु मोतीलालजींनी या गोष्टीला साफ नकार दिला. त्यावेळी समाजांत असणारे अन्धविश्वास आणि हेतुवाद यांच्यातला संघर्ष जवाहरला छान समजून आला.

एफ्. टी. ब्रूक्स नावाचा एक इंग्रज शिक्षक जवाहरला शिकवायला येत असे. 'ॲलिसेस ॲडव्हेंचर्स,' 'द जंगल बुक', 'डॉन क्विक्झोट' इत्यादि पुस्तकांनी त्याला त्या काळात चांगलेच रमवले. काल्पनिक जगाची कल्पना त्याला नीट समजली.

ब्रूक्स स्वतः 'दिव्य ज्ञाना'चा मतावलंबी होता. त्याला असा विश्वास वाटे की आपले भौतिक शरीर सोडून मानव आपल्या अदृश्य आत्म्याच्या द्वारे एका ठिकाणाहून दुसऱ्या ठिकाणी जाऊ शकतो. आपल्या या शिक्षकाकडून जवाहरच्या कानावर असल्या गोष्टी खूपच येत. त्यामुळे रात्री त्याला 'आपण ढगात उडत आहोत' वगैरे प्रकारची स्वप्ने दिसत.

रशिया व जपान यांच्यातल्या युद्धाच्या वार्ता जवाहर वर्तमानपत्रातून वाचत असे. त्यामुळे त्याच्या मनात राष्ट्रीय भावना जागृत झाली. एखाद्या प्राचीन सैनिकाप्रमाणे आपण ही हातात तलवार घेऊन भारताच्या स्वातन्त्र्यासाठी लढत आहोत असे चित्र त्याला वारंवार दिसे !

पंधरा वर्षांचा असताना आपल्या आईवडिलांबरोबर जवाहर इंग्लंडला गेला. लंडनला पोचल्यावर दुसऱ्याच दिवशी तो तेथील अत्यंत प्रसिद्ध अशी 'डर्बी रेस' (घोड्यांची शर्यत) पहायला गेला होता. त्या दिवशी त्याला इंग्लंडला रहाणाऱ्या अनेक प्रमुख भारतीय लोकांचे दर्शन झाले.

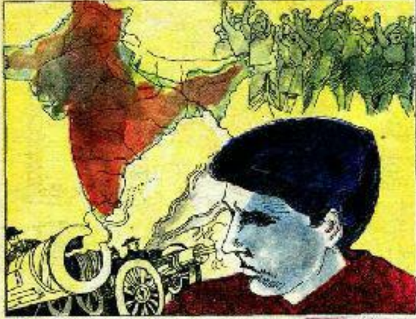

यानंतर शिक्षणासाठी जवाहर हॅरो येथे गेला. आईवडिलांनी त्याला प्रथमच सर्वस्वी अनोळखी अशा लोकात, वातावरणात सोडून दिले. सुरुवातीला आपले एकटेपण त्याला फार खटके. परंतु हळूहळू जवाहरलालजी तेथील वातावरणाशी एकरूप झाले आणि तिरनिराळे खेळ, व्यायाम वगैरेत रस घेऊ लागले.

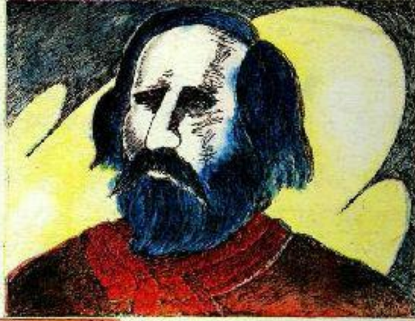
इसवी सन १९०५ मधे ज्या सार्वत्रिक निवडणुका झाल्या, त्यासंबंधीच्या वार्ता जवाहरलाल अत्यंत आवडीने वर्तमानपत्रातून वाचत असत. एके दिवशी वर्गात त्यांच्या शिक्षकांनी जेव्हा या निवडणूक-निकालासंबंधी प्रश्न विचारला तेव्हा एकटे जवाहरलालजीच त्याचे बरोबर उत्तर देऊ शकले.

याबरोबरच इकडे आपल्या मातृभूमीत होणाऱ्या घडामोडींबद्दलही त्यांना खूप रुचि असे. त्या काळात बंगाल, पंजाब व महाराष्ट्र या प्रान्तातल्या देशभक्तांनी ब्रिटिश शासनाविरुद्ध चळवळ चालू केली होती. परंतु त्यासंबंधी कोणाशी बोलावे, चर्चा करावी अशी कोणीही व्यक्ति त्यांना हॅरोमधे आढळली नाही.

जवाहरलालजींना बक्षिस म्हणून शाळेकडून एक पुस्तक मिळाले होते. ते पुस्तक म्हणजे इटलीचे देशभक्त गॅरिबॉल्डी यांचे आत्मचरित्र! त्या महान् वीराची कहाणी वाचून ते अत्यंत उत्तेजित झाले आणि त्यांच्या मनात भारत व इटली दोन्ही पक्के रुजले.

मानसिक दृष्टचा विकसित होत असलेल्या जवाहरलालजींना हॅरो हा प्रान्त आता फार संकुचित वाटू लागला. केम्ब्रिज युनिव्हर्सिटीत दाखल झालो तर मला खूप लाभ होईल—अशा अर्थाचे एक पत्र त्यांनी आपल्या वडिलांना लिहिले आणि मोतीलालजींनीही त्याला तावडतोब संमति दिली, हॅरोत दोन वर्षांचा काळ घालवल्यानंतर जवाहरलाल केम्ब्रिजला गेले. (क्रमशः)

भोलारामचा विवाह

सीतापुरमधे भोलाराम नावाचा एक भोळाभावडा माणूस रहात असे. वारसा हक्काने त्याला काही संपत्ति मिळाली होती; परन्तु तो स्वत: मेहनत करून आपला चरितार्थ चालवत असे. आपल्या मुलीचा त्याच्याशी विवाह करून द्यावा असे गावातील अनेकांना वाटत असे. अशातच एके दिवशी शेजारच्या गावचा रुद्रप्रसाद नावाचा एक लबाड माणूस सीतापुरला आला. त्याच्याबरोबर एक अगदी कुरूप अशी मुलगी होती. तो दुष्ट गावातल्या लोकांना म्हणू लागला—"ही माझी मुलगी. भोलाराम दोन महिन्यांपूर्वी आमच्या गावी आला असताना त्याने हिच्याशी विवाह केला आहे. माझ्या मुलीवर तो काही अन्याय करील अशी मला भीती वाटतेय. तुम्ही सर्वजण मला मदत करा ना!"

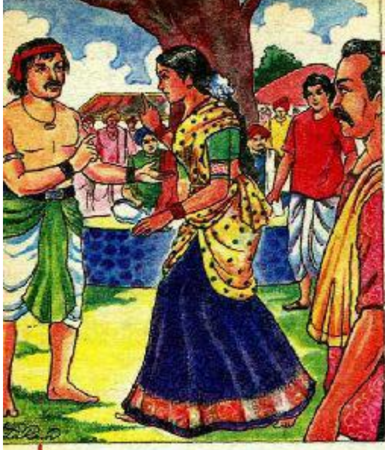
रुद्रप्रसादचे बोलणे गाववाल्यांना जरा विचित्रच वाटले; पण तरीही काहीतरी छान तमाशा पहायला मिळेल म्हणून कित्येक लोक रुद्रप्रसादबरोबर भोलारामच्या घरी गेले.

भोलारामने साफ सांगितले—"मी या मुलीचा चेहरा कधी जन्मातही पाहिला नाही."

"एऽ! तू असं वेड पांघरलंस तर चालणार नाही हं! मी आपल्या गावाहून यासाठी साक्षीदार आणू शकतो, समजलं?" रुद्रप्रसादने त्याला धमकी दिली.

भोलारामने यावर गावच्या प्रमुखाला भेटून या संकटातून आपल्याला वाचवायची विनन्ती केली. दुसऱ्या दिवशी त्या गावात आणखी एक पाहुणा आला. त्याचं नाव होतं लक्ष्मीप्रसाद. त्याच्याबरोबर एक सुंदरशी मुलगीही होती. त्याने गाववाल्यांना

शांता गायकवाड

सांगितले की–चार महिन्यांपूर्वी भोलाराम जेव्हा आपल्या गावी आला होता, तेव्हा त्याने या तरुणीशी विवाह केला आहे.

आपल्या डोक्यावर मारून घेत भोलारामने आरडाओरडा करायला सुरुवात केली–"देवाशप्पथ, मी या मुलीशी मुळीच लग्न-बिग्न केलेलं नाहीय."

यावर लक्ष्मीप्रसादने गावच्या प्रमुखाकडे तक्रार केली. त्यावेळी रुद्रप्रसादही तिथे उभा होता.

त्या दोघांचेही बोलणे ऐकून प्रमुख म्हणाला–"तुमच्या बोलण्यावरून तरी असं वाटतं की तुम्हा दोघांपैकी कोणीतरी एक खोटं बोलत आहे."

यावर पुन्हा रुद्रप्रसादने आपल्या मुलीच्या लग्नासाठी साक्षीदार हजर करायचं आश्वासन दिलं. लक्ष्मीप्रसादनेही आपले साक्षीदार आणायचा मुद्दा काढला. आता त्या दोघांच्यातच वाद सुरू झाला.

त्याच वेळी एक कसाई तिथे आला. रुद्रप्रसादच्या मुलीकडे तीक्ष्ण दृष्टीने पहात तो म्हणाला–"अरे, तू इथे आलीस होय? तुला काय आधीच हे माहीत नव्हतं का, की कसायाशी लग्न केल्यावर मेलेल्या जनावरांचं कातडं सोलून काढावं लागेल म्हणून? लग्नाअगोदरच तू याचा नीट विचार करायला हवा होतास. लग्नानंतर तू घरातून पळून आलीस तर मी काय गप्प बसू होय? चल मुकाट्याने माझ्याबरोबर."

प्रमुखाने साक्षीदारांना बोलावून घेतले. त्या सर्वांनी रुद्रप्रसादच्या मुलीशी कसायाचे लग्न झाल्याबद्दल एकमुखाने साक्ष दिली.

"आता आणखीं कुणा साक्षीदारांची गरजच नाही. रुद्रप्रसादची मुलगी भोलारामची बायको नक्कीच नव्हे." गावप्रमुखाने आपला निर्णय जाहीर केला.

"हे सगळे खोटे साक्षीदार आहेत. मी कसायाबरोबर मुळीच जाणार नाही!" त्या कुरूप मुलीने कसाया बरोबर जायला साफ नकार देत म्हटले.

गावप्रमुखाने निर्णायक आवाजात सांगितले–"तुझ्या बापाने, या रुद्रप्रसादने या कसायाशी तुझं लग्न लावून दिलं आहे हे सिद्ध करणारे अनेक साक्षीदार आहेत. तेव्हा तुला आता आपल्या नवऱ्याकडे गेलेच पाहिजे."

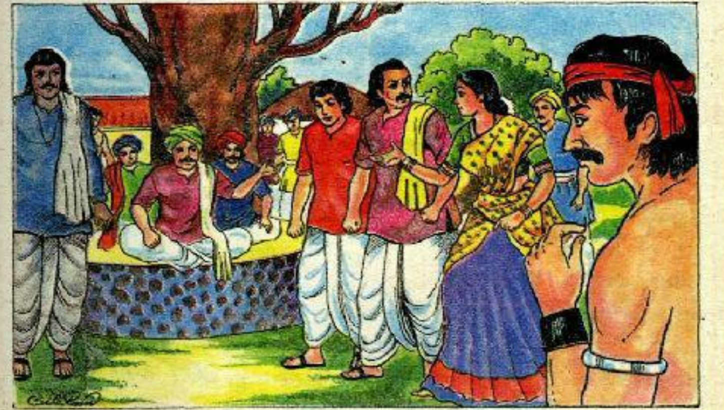
प्रमुखाचा तो निर्णय ऐकून डोळ्यात पाणी आणून ती मुलगी म्हणाली–"महाराज, हा रुद्रप्रसाद माझा बाप नव्हे, माझा मामा आहे तो. भोलाराम बिचारा गरीब, भोळा आहे हे ओळखून त्याच्यावर आपला अधिकार चालवावा म्हणून हे सगळं ढोंग चाललंय त्याचं, खरं म्हणजे भोलारामशीही माझं लग्न झालेलं नाही. अगदी खरं बोलतेय मी! पण मेहेरबानी करून मला या कसायाच्या हाती सोपवू नका."

"हं! आता खरी ही समस्या सुटली म्हणायची. आता भोलाराम या लक्ष्मीप्रसादच्या मुलीशी संसार करू शकतो." गावप्रमुख म्हणाला.

"हुजूर, मी खरंच सांगतोय. माझं या तरुणीशी लग्न झालेलं नाहीय." भोलारामने दीनतेने निवेदन केलं.

"ठीक आहे. कबूल, तुझं म्हणणं खरं आहे. पण आता सांग, तू माझ्या मुलीशी लग्न करायला तयार आहेस? तुझी काही हरकत नाही नं?" लक्ष्मीप्रसादने विचारले.

चकित होऊन भोलाराम म्हणाला–"हे सगळं चाललंय तरी काय? मला तर काहीच समजत नाहीय. सगळंच आश्चर्यजनक वाटतंय मला!"

यावर सर्वांना खरी गोष्ट सांगत लक्ष्मीप्रसाद म्हणाला—"मी आपल्या मुलीसाठी योग्य वराच्या शोधात होतो. मला चिन्ता वाटते की, माझी मुलगी अगदीच भोळीभाबडी आहे, त्यामुळे लग्नानंतर तिचा नवरा तिला फसवेल. अशातच मला भोलारामच्या स्वळासंबंधी माहिती मिळाली. त्याची नीट पारख करावी असे माझ्या मनात आले. याच संदर्भात या रुद्रप्रसादच्या योजनेबद्दल त्याच्याच गावच्या एका माणसाकडून सर्व काही समजले. रुद्रप्रसादचे करस्थान मोडून काढण्यासाठीच या कसायाचीही मदत मी घेतली."

"हा कसाई असल्याचा परिणाम चांगलाच झाला. पण आता सांग, भोलारामबद्दल तुझं मत काय?" प्रमुखाने विचारले.

"भोलाराम, भोळा असेलही; पण हेही चांगलं साबित झालंय की कुणाला भिऊन तो आत्मसमर्पण नक्कीच करणार नाही. भोलारामच्या जागी दुसरा कोणी असता, तर माझ्या एक लाख रुपयांच्या मोहात पडून माझ्या सुंदर कन्येशी विवाह केल्याचं त्याने कबूल करून टाकलं असतं! आता हे सिद्ध झालंय की भोलाराम अगदी प्रामाणिक माणूस आहे." लक्ष्मीप्रसाद म्हणाला.

"पण यामुळे तुझा काय फायदा?" प्रमुखाने विचारले.

"महाराज, आपल्या समाजातील लबाड लोकांपासून वाचण्यासाठी भोलारामला माझ्यासारख्याची आवश्यकता आहे. हा जर माझ्या मुलीशी लग्न करायला तयार होईल, तर मी त्याचा आधार बनून राहीन. मी आपलं याबाबतीतलं सामर्थ्य सर्वांसमोर दाखवलं आहे ना? आता मला भोलारामचा निर्णय हवा आहे." लक्ष्मीप्रसाद म्हणाला.

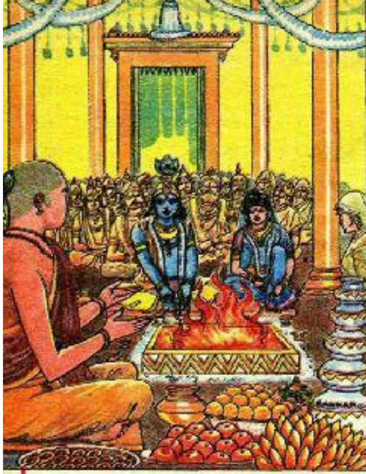
मोठ्या प्रसन्नतेने भोलारामने लक्ष्मीप्रसादच्या मुलीशी विवाह करायचे मान्य केले. आणि नंतर थोड्याच दिवसात दोघांचा विवाह थाटात साजरा झाला.

कृष्णावतार

यादवांनी जरासंध इत्यादि राजांच्या सैन्याला पराभूत केले आणि विजयाच्या उत्साहात सिंहनाद केला, विजय-दुंदुभि वाजवली. बलराम व सात्यकी यांच्या सह सर्वजण द्वारकेस परत आले.

श्रीकृष्ण जेव्हां रुक्मिणीला घेऊन गेला, तेव्हां श्रुतपर्वाने रुक्मिला आपल्या रथांत बसवले आणि तो निघाला. पण आपली बहीण रुक्मिणीला घेऊन आल्याशिवाय कुंडिनपुरात पाऊल ठेवणार नाही अशी रुक्मिने प्रतिज्ञा केली होती. तो आपली प्रतिज्ञा पूर्ण करू शकला नव्हता, म्हणून त्याने भोजकटक नावाची एक नगरी निर्माण केली आणि तेथे राहू लागला. जरासंधाने शुद्धीवर आल्या नंतर आपले अस्ताव्यस्त सैन्य पुनः संगठित केले आणि पूर्णतः अपमानित झालेल्या शिशुपालाला घेऊन तो आपल्या देशात परत आला. शिशुपालाची अवस्था फारच दयनीय झाली होती. कोणाला तोंड दाखवायची त्याला लाज वाटे. त्याला अन्न गोड लागेना, झोप येई ना, काही काम करण्याची इच्छा होईना! तो एकान्तात बसून पश्चात्ताप करीत राहिला.

वयोवृद्ध यादवांनी कृष्णाच्या विवाहाचा मुहूर्त निश्चित केला आणि सर्व नातेवाईक व राजे-मंडळींना निमंत्रण-पत्रिका पाठविल्या. राजधानीला खूप सुशोभित करण्यात आले. रत्ने जडविलेल्या वस्त्रांना कुंकुम पुष्पांनी स्वच्छ केले. सुवर्ण-स्तंभावर

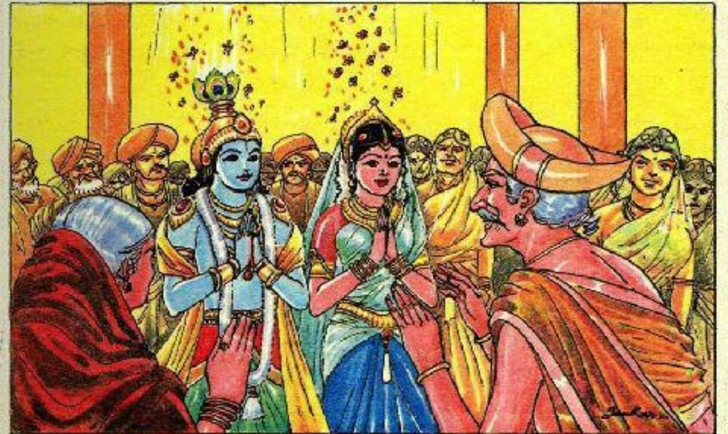
लपेटलेली वस्त्रें काढून टाकली, तेव्हा त्यांचेवरील कारागिरी उठून दिसू लागली. पक्क्या फर्शीवर कस्तुरी-मिश्रित पाण्याचा सडा घातला, तेव्हां सर्वत्र सुगंध दरवळू लागला. अनेक प्रकारच्या मोत्यांनी रांगोळ्या काढल्या. सर्वत्र सुपारीची झाडें आणि केळीचे वृक्ष यांची सजावट केली. पिंपळाच्या व आंब्याच्या कोमल पानांची तोरणे सर्वत्र लावण्यात आली. सर्वत्र रेशमी ध्वजा फडकू लागल्या. सर्व नागरिकांनी आपापली घरे स्वच्छ करून ती खूप सजवली. घराभोवतीच्या बागांची स्वच्छता करून सर्व कचरा जाळून टाकला. घुढच्या अंगणात सडा घालून रंगी-बेरंगी रांगोळ्या काढल्या. आपल्या जवळ असलेली उत्तमोत्तम वस्त्रे परिधान करून श्रीकृष्णाच्या विवाह-सोहळ्यात जाण्यास सर्व जण उत्साहाने सज्ज झाले.

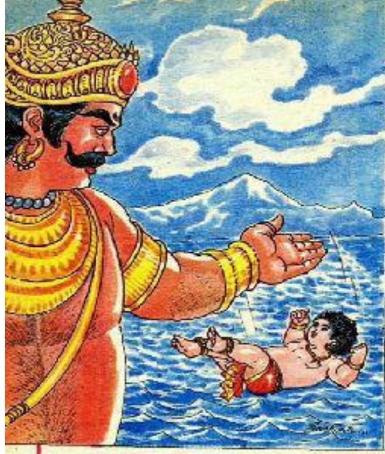
श्रीकृष्णाच्या विवाह-सोहळ्यांत भाग घेण्यासाठी अनेक नातेवाईक व राजे आपल्या लवाजम्यासह उपस्थित झाले. त्यांचे रथ, हत्ती व घोडे यांनी सर्व नगरी फुलून गेली. श्रीकृष्णाचे दर्शन करून आपली तपश्चर्या सफल करण्याच्या उद्देशाने अनेक मुनिजन विवाह-नगरीत दाखल झाले. यांशिवाय विवाह-समारंभात भाग घेण्यासाठी चारी वर्णांचे प्रमुख निरनिराळ्या देशांतून द्वारकेत उपस्थित झाले. येणाऱ्या लोकांचे उचित स्वागत करून त्यांच्या निवासाची व्यवस्था करण्याचे काम सात्यकी करीत होता.

विवाहाच्या दिवशी ब्राह्मणांचे वेद-पठण, स्तुति-पाठकांनी राजांचे केलेले यशोगान, स्त्रियांनी परिधान केलेल्या अलंकारांतून निघणारे मंजुळ ध्वनि, घोड्यांची खेंकाळणी, विवाह-समारंभातील मंगल वाद्यांचे सूर, आकाशांतून देवांच्या दुंदुभी या सर्वांच्या अभिनव मिश्रणाने वातावरण दुमदुमून गेले.

चार सुवर्ण-स्तंभांवर विवाह-मंडप तयार करून माणिक व निरनिराळ्या सुगंधित पुष्पांनी तो सुशोभित करण्यात आला. त्याच्या भोवती रंगी-बेरंगी रांगोळ्या काढण्यात आल्या. मध्यभागी मणि-जडित वेदी वर श्रीकृष्ण विराजमान झाले. त्यांच्या चारी बाजूंना उग्रसेन, वसुदेव, बलराम, वडीलधारे यादव व मुनि-वृन्द बसले. पुरोहितांनी अग्निकुंड प्रज्वलित केले.

मुहूर्ताची वेळ येऊन ठेपली. कोमलता, सुशीलता, सौंदर्य व सौभाग्य यांची जणू प्रतिमूर्ति दिसणाऱ्या रुक्मिणीचे श्रीकृष्णाने पाणिग्रहण केले. त्यावेळी श्रीकृष्णावर सुहासिनींनी अक्षता व आकाशांतून देवतांनी एकसमयावच्छेदें करून पुष्प-वृष्टि केली. ब्राह्मणवरांनी आशीर्वाद दिले. श्रीकृष्णाने आपले माता-पिता तसेच सर्व वयोवृद्धांना नम्रतापूर्वक नमस्कार केला व त्यांचे आशीर्वाद मिळविले. यानंतर श्रीकृष्णाने आठ हजार रथ, अकरा हजार पाचशे हत्ती, असंख्य घोडे आणि गायी यांचे असंख्य ब्राह्मणांना दान दिले. तसेच आपल्या दास-दासींना विविध अलंकार, सोने व चांदी भेटीच्या स्वरूपात दिले. नंतर आपले सारथी, नर्तक, सेवक-वृन्द यांना विविध वस्तु भेट म्हणून दिल्या. शेवटी सर्वांना संतोष झाला. विवाहाचा दिवस अत्यन्त सुखा-समाधानात सर्वांनी एकत्र घालविला. लग्नासाठी आलेल्या सर्व पाहुण्यांना निरनिराळ्या भेटी दिल्या गेल्या आणि सर्वांनी आणलेले आहेर स्वीकारण्यात आले. सर्व अभ्यागत आपापल्या घरी रवाना झाले.

श्रीकृष्णाने रुक्मिणीसह वैवाहिक जीवनाचा अनुभव घेत घेत मित्रविंदा, जांबवती, सत्यभामा, कालिंदी, सुदंता यांच्याशी ही विवाह केले.

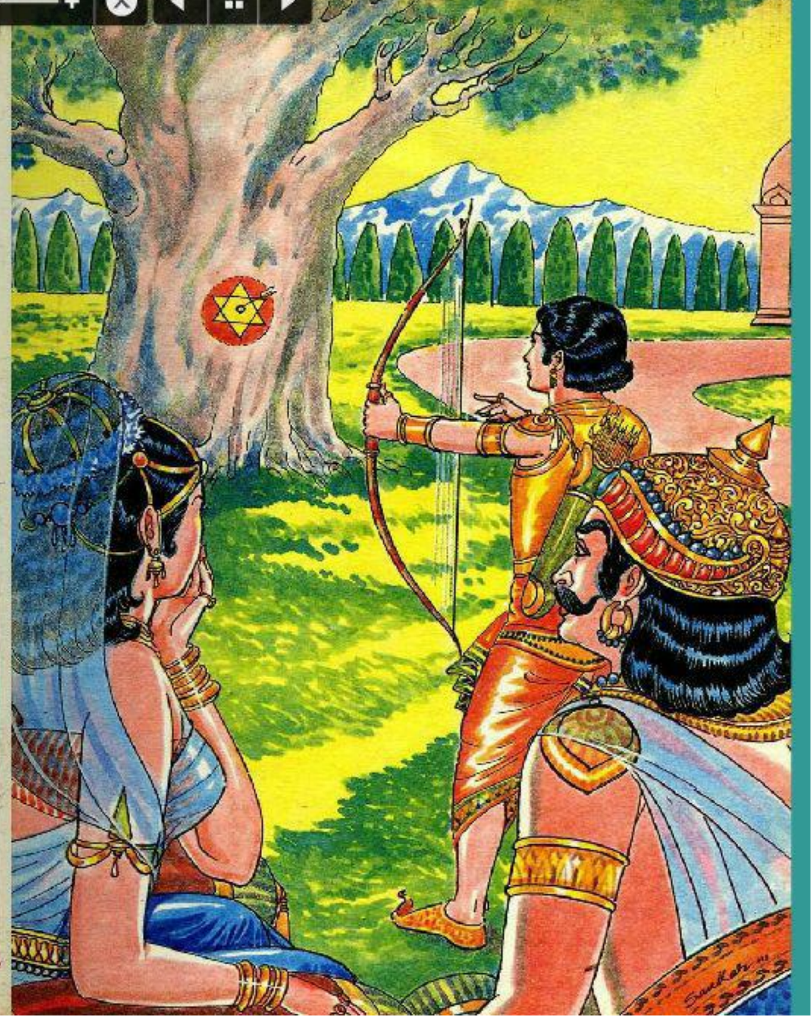
यानंतर थोड्याच दिवसात श्रीकृष्णाची ज्येष्ठ पत्नी रुक्मिणीला दिवस गेले. यावेळी श्रीकृष्णाने मोठ्या थाटात पुंसवन, सीमंत इत्यादि संस्कार साजरे केले. यथाकाल रुक्मिणीला एका पुत्र-रत्न प्राप्त झाले. प्राचीन काळी शिवाच्या तिसऱ्या डोळ्यातून निघालेल्या अग्नि-ज्वाळेत भस्म झालेल्या मन्मथानेच रुक्मिणीच्या पोटी जन्म घेतला. त्याचे नाव प्रद्युम्न ठेवण्यात आले.

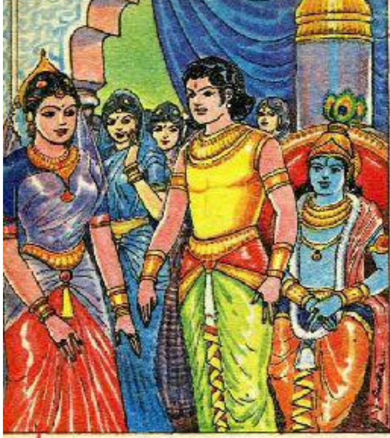
शंबर नावाच्या एका राक्षसाला पहिल्या पासूनच कळून चुकले होते की रुक्मिणीच्या गर्भातून येणारा मुलगाच त्याचा सर्वनाश करणार आहे. म्हणून त्याने रुक्मिणीच्या कुशीत झोपलेल्या सात दिवसांच्या बालक प्रद्युम्नला अर्ध्या रात्रीत पळवून नेले व त्याला समुद्रात फेंकून दिले.

त्या बालकाला एका माशाने गिळले. त्या माशाला एका कोळ्याने आपल्या जाळ्यात पकडले. असा मोठ्ठा-थोरला मासा जाळ्यात आल्याने कोळ्याला खूप आनन्द झाला आणि त्याने हा मासा राणी मायावतीला भेट म्हणून दिला. तो कोळी इक्षुमतीपुरचा राहणारा होता. इक्षुमतीचा राजा होता शंबर आणि मायावती शंबराची पत्नी होती.

कोळ्याने दिलेला मासा मायावतीने स्वतः कापला. माशाच्या पोटांत तिला एक सुंदर शिशु सापडला. तिला ही खूप आनन्द झाला. तिने या मुलाचे पालन-पोषण करून त्याला लहानाचे मोठे केले. शंबराला स्वतःचे मूल-बाळ नसल्याने या मुलाला पाहून शंबराला ही संतोष वाटला.

मायावतीच्या देखरेखीखाली वाढणाऱ्या या प्रद्युम्नाने सर्व राक्षस-माया शिकून घेतल्या, तसेच अन्य सर्व प्रकारच्या विद्यांत ही तो प्रवीण झाला. तारुण्यात प्रवेश

करीत असताना तो खूपच सुंदर व आकर्षक दिसू लागला.

बालपणापासून ज्या मायावतीने प्रद्युम्नाचे पालन केले तिने एक दिवशी त्याला आपल्याशी लग्न करण्याची विनंती केली. प्रद्युम्न मायावतीला म्हणाला–"तू माझी आई आणि मी तुझा मुलगा आहे. तुझ्या मनात अशी अनुचित इच्छा उत्पन्न व्हावी याचे मला मोठे आश्चर्य वाटते. काही विशेष कारण असलं तर मला सांगशील?"

मायावतीने प्रद्युम्नाला समजाऊन सांगितले–" ऐक, यादव वंशाचे उद्धारक श्रीकृष्ण तुझे वडील आहेत, आणि तुझी आई आहे रुक्मिणी! प्रसूती नंतर थोडयाच दिवसात शंबराने तुला समुद्रात फेकून दिले. केवळ दैवयोग म्हणून तू इथे पोचलास. मी आजपर्यंत तुझे रक्षण केले. तुझी आई तुझ्या वियोगामुळे अत्यन्त दुःखात दिवस काढीत आहे. तू शक्य तितक्या लवकर तिला भेट. माझी विनंती झिडकारू नकोस. शंबराला माया-मोहाच्या जाळयात टाकून मी आजपर्यंत त्याची पत्नी असल्याचे नाटक करीत आले. खरं म्हणजे तो आपला शत्रु आहे. त्याचा वध करण्याचे काम तुझे!"

मायावतीकडून सर्व वृत्तान्त समजल्यावर प्रद्युम्नाने शंबराला युद्धासाठी ललकारले. दोघांच्यात तुंबळ युद्ध झाले. या युद्धात प्रद्युम्नाने शंबरावर सात मायांचे प्रयोग केले, पण कशाचा ही काही उपयोग झाला नाही. शेवटी आठव्या मायेचा उपयोग करून प्रद्युम्नाने शंबरासुराचा संहार करण्यात यश मिळविले.

यानंतर मायावतीला बरोबर घेऊन प्रद्युम्न मायाविद्येच्या साह्याने आकाशमार्गे श्रीकृष्णाच्या अंतःपुरात उतरला. अशा रीतीनें अकस्मात् उतरलेल्या प्रद्युम्नाला पाहून प्रथम श्रीकृष्णाच्या बायका चांगल्याच घाबरल्या. पण त्याचे रूप-सौंदर्य पाहून त्यांना अन्यन्त संतोष ही झाला. प्रद्युम्नाला पाहून रुक्मिणीच्या मनांत विचार आला की तिचा मुलगा जिवंत असता तर तो ही आज याच

वयाचा असता. श्रीकृष्णाने ही डोळे भरून या युवकाकडे पाहिले आणि तो प्रसन्न झाला.

एवढयांत नारद मुनींनी तेथे प्रवेश केला आणि प्रद्युम्नाची सारी कथा श्रीकृष्णाला सांगितली. आता स्पष्ट झाले की प्रद्युम्न हा रुक्मिणीचा मुलगा आहे. मायावती ही मागच्या जन्मातील मन्मथाची पत्नी रति आहे. या जन्मी ही ती त्याचीच पत्नी झालेली आहे. मन्मथ भस्मसात् झाल्यावर ती शंबराच्या तडाक्यात सापडली. मायारूप धारण करून तिने अनेक वेळी शंबराला चकविले आणि आपल्या पातिव्रत्याचे संरक्षण केले.

मुलगा परत आल्याने रुक्मिणीला अत्यंत आनंद झाला. अंतःपुरात अनेक मेजवान्या झाल्या. अनेक उत्सव साजरे केले गेले.

रुक्मिणीला प्रद्युम्नानंतर क्रमशः नऊ मुलगे झाले आणि शेवटी एक मुलगी झाली. प्रद्युम्नानंतर झालेल्या मुलांची नावे अशी. चारू, घेष्ण, सुघेष्ण, सुषेण, चारुवाहन, चारुविद, चारूभद्र, चारूगर्भ आणि शेवटच्या मुलीचे नाव चारूमती. श्रीकृष्णाच्या अन्य बायकांना भासु, भानुविंद, संग्रामजित, दीप्तिमंत, वृक इत्यादि अनेक मुलगे व मित्रवती वगैरे अनेक मुली झाल्या.

प्रद्युम्नाच्या जन्मानंतर एक महिन्याने जांबवतीला सांब नावाचा एक मुलगा

झाला. तो मोठा प्रसिद्ध होता. बलरामाने सांबाला लहानपणापासूनच आपल्या आश्रयात घेतले आणि स्वतःच्या मुलाप्रमाणे त्याचे पालन-पोषण केले. त्याला सर्व युद्ध-विद्या व कला शिकविल्या. बलराम व रेवती यांना निशात आणि उल्मक नावाचे दोन मुलगे झाले. अशा रीतीने बलराम आणि श्रीकृष्ण आपल्या मुलांच्या सहवासात सुखाने जीवन जगू लागले.

विदर्भ देशात रुक्मिणीचा थोरला भाऊ रुक्मि याला शुभांगी नावाची एक मुलगी होती. ती उपवर झाली. रूक्मीने शुभांगीच्या स्वयंवराची तयारी केली. पृथ्वीवरील सर्व राजांना निमंत्रणे पाठविली. या स्वयंवरात

भाग घेण्यासाठी अनेक देशांचे राजे स्वयंवर-मंडपात आले. आपल्या आई–वडिलांची परवानगी घेऊन प्रद्युम्न ही थाटा-माटात स्वयंवराच्या स्थानी उपस्थित झाला. ठरल्याप्रमाणे स्वयंवराचा कार्यक्रम सुरू झाला. शुभांगीने अगोदरच प्रद्युम्नाच्या रूप-लावण्याची प्रशंसा ऐकलेली होती आणि तिने प्रद्युम्नालाचा वरण्याचा निश्चय केला होता. म्हणून स्वयंवर-मंडपात तिने प्रद्युम्नाच्या गळचात वरमाला घातली. स्वयंवरात उप-स्थित असलेल्या अन्य राजांनी शुभांगीच्या या योग्य निर्णयाची प्रशंसा केली आणि या अत्यंत अनुरूप वर-वधूंना शुभाशीर्वाद दिले.

शुभांगी बरोबर विवाह करून प्रद्युम्न घरी परत आला. या जोडप्याला एक मुलगा झाला, त्याचे नाव अनिरुद्ध ठेवण्यात आले. अनिरुद्धाने हळूहळू सर्व शास्त्रे व शस्त्र-अस्त्र संबंधी विद्यांचे अध्ययन केले. आता तो विवाह करण्याच्या वयाचा झाला.

रूक्मवती नावाची रुक्मिची एक नात होती. ती त्याच्या मुलाची मुलगी होती. अनिरुद्धाचा विवाह रुक्मवतीशी व्हावा असा विचार करून श्रीकृष्णाने प्रद्युम्नाला सूचना केली की या बाबतीत रुक्मीशी बोलणे करावे. प्रद्युम्नाने लगेच आपला दूत रुक्मिकडे पाठवून आपला मानस त्याला कळविला.

रुक्मि आपले जुने शत्रुत्व विसरला आणि त्याने या विवाहास आपली संमति दिली. मग अर्थातच विवाह निश्चित झाला. या विवाहाचे वेळी बलराम, कृष्ण, प्रद्युम्न व त्याचे सर्व भाऊ, रुक्मिणी व अनेक यादव प्रमुख उपस्थित होते. विवाह मोठ्या थाटात साजरा झाला.

सर्वत्र अपूर्व उत्साह भरलेला होता. अशा वेळी वेणुधारी, श्रुतपर्व, अंशुमंत, जयत्सेन इत्यादि दाक्षिणात्यांनी रुक्मिला उपदेश केला–"रुक्मि, तुझा तर जुगार खेळण्यात हातखंडा आहे. बलरामला जुगार खेळायला प्रवृत्त कर. त्याला जुगाराचे दांडगे व्यसन आहे. त्याला जुगा-रात हरविले तर आपल्याला यश मिळेल."

शेतकरी व लांडगा

फ्रान्समधे एके ठिकाणी हल्ली जेथे एक विशाल मैदान आहे, तिथे एके काळी एक खूप मोठे जंगल होते. ते जंगल जळून भस्म होऊन जाण्याचे कारण असे सांगितले जाते :–

त्या जंगलाच्या एका टोकाला एक गरीब शेतकरी आपल्या बायकोसह रहात असे. एके दिवशी त्या शेतकऱ्याने दोन मोठे पाव खरीदले आणि जंगलातल्या रस्त्याने तो आपल्या घराकडे निघाला. वाटेत अचानक एका झुडुपाआडून एका लांडग्याने येऊन त्याची वाट अडवली. त्याचे सुळे लांब व भयानक दिसत होते!

त्या लांडग्याला पाहून शेतकरी तर भयाने जागीच खिळल्यासारखा झाला! आता तिथून पळून जाणे किंवा त्याच्याशी लढणेही अशक्य होते. इतक्यात विजेसारखी त्याच्या डोक्यात एक कल्पना चमकली. त्याने लांडग्याला विचारले–लांडगेभाऊ, तुला भूक लागली असेल ना? घे, हा थोडा सा पाव खा." असे म्हणून शेतकऱ्याने पावाचा एक मोठ्ठासा तुकडा तोडून लांडग्यापुढे टाकला. लांडगा तो तुकडा घेऊन प्रेमाने खाऊ लागला. ती संधी साधून शेतकरी तिथून निसटून पळू लागला.

तो थोडासा दूर पळाला असेल इतक्यात त्याला वाटले की लांडगा आपला पाठलाग करत आहे! तेव्हा तिथेच थांबून तो म्हणाला–"तू तर बराच दिसतोस की लांडगेभाऊ! बरं घे, हा आणखी एक तुकडा खा." आणि शेतकऱ्याने पावाचा एक तुकडा त्याच्यापुढे टाकला आणि लागला पुन्हा पळायला!

परंतु लांडगा त्याचा पाठलाग करीतच राहिला आणि शेतकरी पुन्हा पुन्हा त्याच्या-पुढे पावाचा एक एक तुकडा टाकत राहिला.

फ्रान्समधील लोक कथा

ते तुकडे खातखात लांडगाही त्याचा पाठलाग न सोडता पुढे पुढे येत राहिला. शेतकऱ्याने अधून-मधून आपला पळण्याचा वेग वाढवला पण लांडग्याने पाठलाग करायचे काही सोडले नाही.

शेवटी बिचारा शेतकरी कसातरी दम टाकत घरात घुसला. तोपर्यंत दोन पावां-पैकी एक छोटासा तुकडाच त्याच्या हाती राहिला होता. लांडगाही त्याच्या मागे येत त्याच्या घरासमोर येऊन बसला.

शेतकरी रिकाम्या हाताने परतलेला पाहून त्याच्या बायकोने विचारले–"पाव कुठे आहे? त्याच्याबरोबर खाण्यासाठी मी कांजीही बनवून ठेवली आहे."

श्वास घेणे ही मुश्किल होत असलेल्या शेतकऱ्याने बोटानेच लांडग्याकडे इशारा केला.

"अहो, लांडगा होय? बरं झालं तुम्हीच त्याच्या तोंडचा घास नाही बनलात." बायको म्हणाली.

"आपल्या खाण्यासाठीच मी दोन पाव विकत घेतले होते. तेच मी त्याच्यापुढे टाकले." शेतकऱ्याने सांगितले.

"म्हणजे या बेटया लांडग्याने आपला पाव गिळला होय? काय आश्चर्य हो! बरं, तुम्हीं आत येऊन दरवाजा लावून टाका. नाहीतर तो आपल्या दोघांनाही खाऊन टाकील." बायकोने शेतकऱ्याला सुचवले.

दरवाजा बन्द करता करता उरलेला तुकडाही लांडग्याकडे फेकत शेतकरी म्हणाला–"हा राहिलेला तुकडाही आता तूच खा."

लांडग्याने तो तुकडाही खाऊन टाकला आणि बराच वेळ तो शेतकऱ्याच्या घरा-बाहेरच बसून राहिला.

घराच्या आत बसून शेतकऱ्याचे ते जोडपे फक्त कांजीच पिऊ लागले. पिता पिता शेतकऱ्याची बायको पुन्हा पुन्हा त्या लांडग्याला शिव्या देत राहिली. आतले बोलणे संपल्याबरोबर लांडगा जंगलात निघून गेला.

या घटनेनंतर काही महिने निघून गेले. दरम्यान या शेतकरी दाम्पत्याने खूप मेहनत करून काही रक्कम जमवली आणि त्यातून एक गाय खरेदी करायचे ठरवले.

शेतकरी ते पैसे घेऊन जंगलातल्या वाटेने बाजाराकडे निघाला. त्याच्या मनात विचार चालू होता की–'आपल्याजवळ तर थोडीच रक्कम आहे. यातून आपण एकादी म्हातारी झालेली गायच विकत घेऊ शकू?' इतक्यात एका हडकुळ्या अन् उंच बांध्याच्या माणसाने त्याच्यासमारे येऊन विचारले–"तुला गाय विकत घ्यायची आहे काय?"

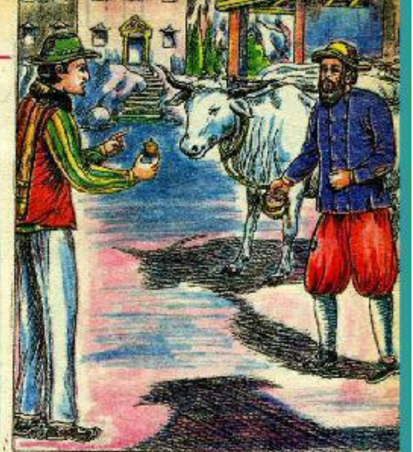
"होय, पण चांगलीशी गाय घ्यायला माझ्याजवळ पुरेसे पैसे नाहीत." शेतकरी उत्तरला.

"अरे, माझ्या गोठ्यात खूपश्या गायी आहेत. येऊन पहा, तुला त्यातली एकादी गाय आवडते का!" तो माणूस म्हणाला.

मग ते दोघेही मिळून एका चांगल्या घरात गेले. घरामागे गोठा होता.

"हं, आता सर्वात उत्तम अशी गाय पाहून घे." तो माणूस म्हणाला; आणि शेतकऱ्याने एक छान गाय निवडली.

"छानच गाय निवडलीस हं तू!" असे म्हणून त्याने गायीच्या गळ्यात एक दावं

बांधलं आणि त्याचं टोक शेतकऱ्याच्या हाती दिलं.

नन्तर त्या माणसाने आपल्या खिशातून एक डबी काढली आणि तीही शेतकऱ्याच्या हातावर ठेवत तो म्हणाला–"ही तुझ्या बायकोला माझ्याकडून भेट. त्यात काय आहे हे तू डबी उघडून पाहू नकोस. तुझ्या बायकोलाच ते पाहू दे."

"आमच्यावर ही तुमची खास मेहरबानी का बरं?" शेतकऱ्याने विचारले.

तो माणूस हसून म्हणाला–"तू माझ्यावर दया दाखवून एकदा मला दोन पाव खायला घातले होतेस. मीच तो लांडगा आहे. चांगल्या व्यक्तींशी मी फार चांगला आहे

आणि वाइटांशी वाईट! आता तू जा, देव तुझं कल्याण करो!"

हे ऐकून शेतकऱ्याला खूपच आश्चर्य अन् आनन्दही वाटला! गायीला हाकलून नेत तो जंगलाच्या वाटेने आता घराकडे निघाला.

रस्त्याने वारंवार त्याच्या मनात डबीत काय असेल याबद्दल कुतूहल जागृत होत राहिले. 'पाहू या काय, डबीत काय आहे!' असंही त्याच्या मनात येत राहिले. 'त्या लांडगा-माणसाने डबी केवळ बायकोनेच एकान्तात उघडावी असं का सांगावं?' शेतकऱ्याने डबी उलटी सुलटी धरून, वास घेऊनही पाहिले, पण त्याला डबीत काय असावे याबद्दल काही कल्पना करता येईना.

'शेवटी नवरा-बायकोत काही गुप्त थोडंच असतं? बायकोने जरी डबी उघडली तरी ती ही आपल्याला लगेच सांगणारच. तेव्हा घरी पोचेपर्यंत तरी मी कशाला थांबू?' असा विचार करून त्याने डबी उघडून पहायचाच निर्णय घेतला.

नंतर तो बाजूला एका झाडाखाली बसला; त्याने एकीकडे गाय चरायला सोडली आणि डबीचे झाकण उघडले! दुसऱ्याच क्षणी डबी खाली टाकून तो झटकन् उठून दूर झाला! डबीतून आगीच्या भयानक ज्वाला वर उठल्या आणि त्यांच्यामुळे झाडाच्या फांद्याही जळाल्या.

"बाप रे, माझ्या बायकोने ही डबी उघडली असती तर एकदम तिचा चेहरा आणि केसच जळाले असते. त्या लांडगा-माणसाला तिने शिव्या दिल्या होत्या, म्हणूच तिचा सूड घेण्याचा त्याचा विचार असावा!" शेतकऱ्याच्या मनात आले.

एव्हाना सारे झाडच पेटून उठले होते; त्यामुळे आपली गाय घेऊन शेतकरी भराभरा घरी गेला. त्या आगीने जंगलाचा बराच भाग भस्म करून टाकला. परंतु त्या गायीच्या आधारे शेतकरी-दांपत्याने मात्र बरीच वर्षे सुखाने कालक्रमणा केली.

धूर्त स्त्री

मुरारी नावाच्या एका तरूणाची शहरातल्या एका ऑफिसात एका छोट्या जागेवर नियुक्ति झाली. त्याच्या बायकोचे नाव होते कामाक्षी. हे दाम्पत्य शहरापासून थोड्या अंतरावर एक कमी भाड्याचे घर पाहून तेथे रहायला गेले.

नव्या घरात कामाक्षी आपलं सामान-सुमान नीट लावत होती, इतक्यात एका माणसाने घरात प्रवेश करत विचारले—"काय ताई, ठीक, आहात न? हे घर आवडलं तुम्हाला?"

"अरेरे, घरात पोचल्यापोचल्याच आपल्या वहिनींना सर्व काम करायला लागतंय." असं म्हणत त्या तरुणामागे एक तरुणी येऊन उभी राहिली.

त्या दोघांचा परिचय करून देत मुरारी कामाक्षीला म्हणाला—"हे दोघं नवरा-बायको आहेत. यांची नावं आहेत जनार्दन आणि जानकी. यांचं घरही इथेच जवळ आहे. दोघंही अगदी मनमिळाऊ आहेत बघ."

नंतर त्या दोघांनी कामाक्षीला स्वयंपाकात आणि मुरारीला घरातलं सामान नीट लावायला मदत केली. आपापसात गप्पा मारत-मारत सर्वांनी एकत्र भोजन केले. आणि जनार्दन-जोडपं संध्याकाळी आपल्या घरी परत गेलं."

"यांच्या मदतीमुळे चार दिवसांचं काम एकाच दिवसात होऊन गेलं की!" मोठ्या प्रसन्नतेने कामाक्षी म्हणाली.

पण तिची ही प्रसन्नता फार दिवस काही टिकली नाही.

दररोज सकाळी स्वयंपाक करून कामाक्षी नवऱ्याला जेवायला वाढत असे. जेवण उरकून मुरारी ऑफिसला जाई तोवर जानकी येऊन बसे. तिच्यासमोर जेवायला

राणी पटवर्धन

कामाक्षीला संकोच वाटे; म्हणून असलेलं जेवण दोघी मिळून जेवत. संध्याकाळपर्यंत जानकी कामक्षीला काही न काही सांगत बसे; त्यामुळे शेवटी तिचं डोकं दुखू लागे! दुपारी थोडीही विश्रान्ति तिला मिळेनाशी झाली.

इकडे संध्याकाळी मुरारी घरी येई, त्याच वेळी जनार्दनही नेमका घरी येऊन टपके. दोघं ही मग बाजूच्या बैठकीच्या खोलीत बसून गप्पात रंगून जात. संध्याकाळचं खाणंही मुरारीबरोबर खाऊन जनार्दन अंधार झाल्यावर आपल्या घरी परते. कामाक्षी नव्यानेच संसार करू लागली होती म्हणून काही दिवस हे सगळं मुकाट्याने सहन करत राहिली.

एके दिवशी कामाक्षी नवऱ्याला म्हणाली– "हे शेजारचं जोडपं अगदी हात धुऊन आपल्या मागं लागलं आहे जसं काही! त्यांच्यामुळे आपल्याला संध्याकाळी जरा नदीकिनाऱ्यावरच्या देवळातही जाता येत नाही!"

तिचे बोलणे ऐकून मुरारी हसून गप्प राहिला. एका आठवड्याने जनार्दनला शेजारच्या गावी काही काम निघाले. त्याने मुरारीकडे येऊन त्याला सांगितले–" हे पहा मुरारी, मी दोन दिवसात परत येईन. माझ्या बायकोची तब्येत जरा ठीक नाही अलिकडे. तिला काही लागलं तर तेवढं बाजारातून आणून दे हं." आणि जनार्दन गावाला निघून गेला.

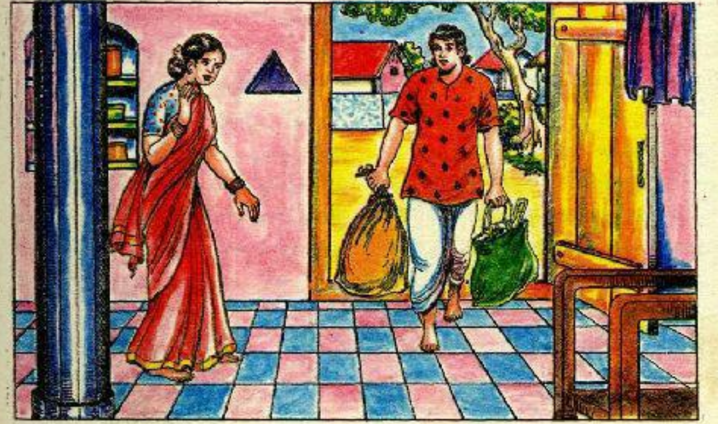
दुसऱ्या दिवशी ऑफिसला जाताना मुरारी जनार्दनच्या घरी गेला. जानकीने एक यादी त्याच्या हाती देत म्हटले– "भावोजी, ऑफिसातून येताना हे यादीतलं सामान तेवढं आणून द्या हं!"

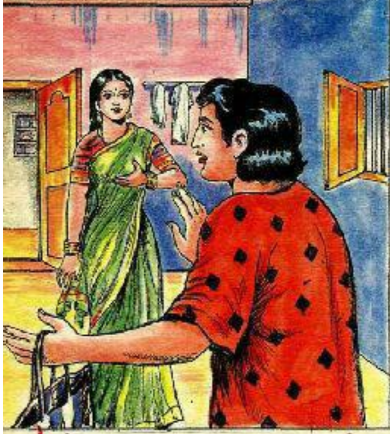
सर्व सामान खरेदी करायला मुरारीला आपल्या खिशातून चांगले दोनशे रुपये खर्च करावे लागले. जनार्दन दोन दिवसात गावाहून परत आला, पण मुरारीने आणलेल्या सामानाच्या पैशांच्या बाबतीत मात्र पुढल्या दहा दिवसांतही एक चकार शब्द त्याने काढला नाही!

कामाक्षीने विचार केला की आपणच आता टोकल्याशिवाय काम भागायचं नाही! त्याच वेळी आपल्या घरात शिरणाऱ्या जानकीला तिने विचारले–"जानकीताई, सामानाचे पैसे अजून भावजींनी दिले नाहीत. त्याची जरा आठवण द्या नं त्यांना!"

यावर आश्चर्याने जानकी म्हणाली– "काय म्हणलात, त्या एवढ्याश्या सामानाचे दोनशे रुपये झाले? आमचे 'हे' तर शंभर रुपयात याहून दुप्पट माल आणतात!" हे ऐकून कामाक्षीला फारच राग आला.

यानंतर काही दिवसांनी मुरारीलाही असेच गावाला जावे लागले. त्या वेळीं कामाक्षी म्हणाली–"तुम्हाला परत यायला दोन दिवस लागतीलच ना? मग असं करा, जनार्दनच्या हाती शंभर रुपये देऊन सांगा

की, आमच्या घरी काही लागलं तर विचारून तेवढं आणून द्या."

मुरारी रागाने म्हणाला—"तुला वेड तर नाही लागलं? पहिले दोनशे रुपये आपण घालवून बसलोत आणि आता आणखी शंभर रुपयांवरही पाणी सोडू होय?"

"रागावू नका गडे असे. आपले पैसे त्याच्याकडून परत मिळवायची जबाबदारी माझी. तुम्ही फक्त मी सांगितलं तसं करा." कामाक्षीने समजावून सांगितले.

यानन्तर मुरारीने जनार्दनला शंभर रुपये दिले व आवश्यक ती सूचना देऊन तो गावाला निघून गेला.

दुसऱ्या दिवशी येऊन जनार्दनने कामाक्षीला विचारले—"वहिनी, तुमचं काही सामान आणायचंय का?"

"भावोजी, सामानापेक्षाही एक फारच जरूरीचं काम आहे पहा." पण अगोदर त्याच्यापुढे खाण्याची बशी ठेवत कामाक्षी डोळे पुसत म्हणाली—"आमचे 'हे' माझ्या माहेरच्या माणसांवर उगीचच चिडून आहेत. माझ्या धाकट्या भावाच्या शिक्षणासाठी सध्या माझ्या वडिलांजवळ पुरेसे नाहीत. त्यांच्याकडून मिळालेल्या सोन्याच्या बांगड्या 'ह्यां'च्या अपरोक्ष विकून टाकायचं मनात आहे माझ्या. पण पहा हं, त्यांच्या कानावर ही खबर जाता कामा नये, कराल येवढं?"

सोन्याची गोष्ट ऐकून जनार्दन उत्सुकतेने म्हणाला—"चटकन द्या बांगड्या वहिनी."

पण कामाक्षी क्षणभर गप्प राहून म्हणाली—"भावोजी, आज आणखी एक संकट येऊन पडलंय बघा. भावाची फी तर आजच द्यायला हवी शहरात नेऊन. तीनशे रुपये लागतील. आज तर शुक्रवार! शुक्रवारी बांगड्या विकणं चांगलं नाही. मला तर काही कळतंच नाहीय काय करावं आता!"

यावर जनार्दन लगेच म्हणाला—"वहिनी, मी तुमचं दोनशे रुपये देणं लागतोच. मुरारीनेही काल मला शंभर रुपये दिलेत. मी ते तीनशे रुपये देतो आणून तुम्हाला. तुम्ही ते तावडतोब भावाकडे पाठवून द्या. बांगड्या काय, उद्यासुद्धा येतील विकता."

कामाक्षीने मान हलवून संमति दिली; आणि जनार्दनने तावडतोब जाऊन घरून तीनशे रुपये आणून दिले!

दुसऱ्या दिवशी जनार्दन सोन्याच्या बांगड्या घेऊन जाण्यासाठी कामाक्षीकडे आला. पहातो तर काय! कामाक्षी आपली उदास होऊन बसलेली!

जनार्दनला पहाताच ती जोराने रडू लागली—"भावोजी, माझं घर लुटलं हो चोरांनी! काल रात्री त्या बांगड्यांबरोबरच इतरही किती किंमती सामान चोरीला गेलं हो आमचं! पगार होईपर्यंत काही दिवस तुमच्याच जिवावर जगावं लागणार आहे आम्हाला!"

कामाक्षीचं बोलणं ऐकून घाबरून जनार्दन म्हणाला—"वहिनी, मला तर आत्ताच बातमी मिळाली की माझ्या सासूबाईची तब्येत एकाएकी बिघडली आहे. काय होणार आहे कळत नाही. मी सासुरवाडीहून आलो की लगेच तुम्हाला येऊन भेटेन हं!" आणि तो आला तसाच भराभरा तिथून निघून गेला.

यानंतर दोन दिवस गेले, पण जनार्दन किंवा जानकी यांच्यापैकी कोणीही मुरारीच्या घरी पाय ठेवला नाही! पुढेही बाजारात कधी जनार्दनला मुरारी दिसला, तरी तो नजर चुकवून निघून जाई.

"तू एक छोटंसं सोंग करून जनार्दन—जानकीच्या तडाख्यातून आपली सुटका करून घेतलीस बघ. बरीच धूर्त आहेस की!" असं म्हणत मुरारीने बायकोची खूप स्तुति केली.

"तुमचा भिडस्तपणा जाईपर्यंत मला असंच धूर्तपणाने रहावं लागणार आहे, नाहीतर कसं चालेल आपलं?" कामाक्षी खोडकरपणे हसत म्हणाली.

एक आण्यात ऐश्वर्य

एका गावात शेतावर मजुरीचे काम करणारा गणपा नावाचा माणूस रहात असे. तो एका जमीनदाराकडे काम करी. त्या जमीनदाराच्या गोठ्यातील एका कोपऱ्यात तो आपल्या बायको व मुलांसह रहात असे. एक दिवशी रात्री बायको गणपाला म्हणाली–"बरं का, कित्येक वर्षे आपण मोल-मजुरी करीत आलो, पोटाची खळगी भरण्याशिवाय काय केलं आपण? असंच चाललं, तर आपल्या मुलांचं काय होणार पुढे?"

गणपाने बायकोला समजावलं–"कारभारणी, व्यापार केला तर खूप पैसा मिळेल आपल्याला, पण तो ही करायला काही भांडवल पदरी असायला लागतं! माझ्या जवळ अक्कल खूप आहे, भांडवल म्हणून माझ्याजवळ एक आणा ('आणा' हे पूर्वी एक नाणं असे ज्याची किंमत आजच्या सव्वा सहा पैशां इतकी असे.) असता तर मी एक महिन्यात हजार रुपये मिळवून दाखविले असते. पण तो एक आणा तरी असायला पाहिजे न गाठीला?"

नवरा-बायकोत चाललेली ही बोलणी जमीनदार भिंतीच्या पलीकडून ऐकत होता. त्याने विचार केला–"चला, पाहू या एक आण्यात गणपा काय व्यापार करतो आहे!" त्याने भिंतीवरून एक आणा गोठ्यात टाकून दिला.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी गणपाची बायको गोठ्याची झाडझूड करीत असताना तिला तो आणा दिसला. नवरोजींना एक आणा दाखवीत ती म्हणाली–"ऐकलं का? तुम्ही म्हणत होता–एक आणा असता तर खूप पैसे कमवले असते! हा घ्या एक आणा."

गणपा तो आणा घेऊन शहरात गेला. किरकोळ व्यापारासाठी कर्ज देणारे अनेक सावकार तिथे होते. एका सावकाराकडे जाऊन गणपा म्हणाला–"शेटजी, व्याजाचा एक आणा आगाऊ घेऊन मला एक रुपया कर्जाऊ देता? संध्याकाळ पर्यंत तुमचा रुपया परत आणून देईन."

त्या सावकाराकडून रुपया घेऊन गणपा दुसऱ्या सावकाराकडे गेला. व्याजाचा रुपया आगाऊ देऊन दहा रुपये कर्जाऊ मिळविले. दुसऱ्या दिवशी कर्ज परत करण्याचे आश्वासन दिले. तिसऱ्या सावकाराकडे जाऊन शंभर रुपये कर्जाची मागणी केली. त्या सावकाराने व्यवस्थित कागद-पत्र करून घेतले आणि शंभर रुपये कर्ज दिले गणपाला! हे शंभर रुपये घेऊन आता गणपा एका मोठ्या सावकाराकडे गेला आणि म्हणाला–"शेटजी, हे व्याजाचे शंभर रुपये अगोदर घेऊन मला हजार रुपये कर्ज दिले तर मोठे उपकार होतील माझ्यावर. मी तुमचे कर्ज एका आठवड्यात खात्रीने परत करीन."

सावकाराने एक हजार रुपये दिले. पहिल्या दोन सावकारांची कर्जे देऊन टाकून उरलेली रक्कम घेऊन गणपा घरी आला आणि बायकोला मर्दुमखी सांगितली.

बायको म्हणाली–"ही कसली प्राप्ति हो? पुन्हा सावकाराला एक हजार रुपये द्यायचेच आहेत न? तुमच्या जवळ पुरे नऊशे रुपये सुद्धा शिल्लक उरलेले नाहीत!"

गणपाने पुनः समजाऊन सांगितले–"ऐक, खरा व्यापार सुरू केला की दुप्पट फायदा होईल म्हटलं! आहे हा फायदा नाही, हे तर भांडवल आहे कळलं?"

दुसऱ्या दिवशी सकाळी गणपा उठला आणि घरातून बाहेर पडून जोंधळे गावी गेला. त्या गावातले शेतकरी उत्तम प्रतीचा जोंधळा पिकवतात. जोंधळ्याची शेतं कापणीला तयार होती. गणपाने सर्व शेतकऱ्यांना बोलावलं नि समजाऊन सांगितलं–"ऐका, यंदा मी तुमची सगळी ज्वारी

खरेदी करायचं ठरवलं आहे. मी आताच तुम्हाला विसार द्यायला आलो आहे. धान्य मोजाल तेव्हा मला अथवा माझ्या प्रतिनिधीला दिलं पाहिजे." या अटीनुसार गणपाने कुणाला पन्नास, कुणाला पंचवीस प्रमाणे विसार दिला आणि पावत्या लिहून घेतल्या. त्याने सर्व शेतकऱ्यांना आश्वासन दिले की त्यांना ज्वारीचा योग्य तो दर दिला जाईल.

मग गणपा आपल्या घरी परत आला. दोन-तीन दिवसांनी धान्याचे व्यापारी जोंधळे गावच्या शेतकऱ्यांकडे गेले तेव्हां समजलं की या वर्षाचा सर्व जोंधला शेतातच विकला गेला आहे. सर्व धान्य विसार देऊन खरेदी करणारा गणपा अमुक गावचा राहणारा आहे. गणपाला शोधत सगळे व्यापारी त्याच्या गावी आले आणि विनंती करू लागले–"गणपतराव, आमच्या पोटावर पाय देऊन तुम्ही काय मिळवणार आहात? आम्ही पिढ्यान् पिढ्या हा व्यापार करीत आलो. तुम्ही तर नवीन व्यापारी. म्हणून या वर्षीचं पीक आम्हाला मिळू द्यावं हे बरं!"

"बाबांनो, मला तरी सगळ्या पिकाचं काय करायचं आहे? थोडी अधिक किंमत घेऊन मी धान्य विकणारच. व्यापारातले नियम तुम्ही सर्व जाणताच! माझ्या खरेदीच्या दरापेक्षा अधिक दराने सगळा जोंधळा तुम्ही खरेदी करून टाका की झालं!" गणपाने व्यापाऱ्यांना आपला विचार सांगितला. मग व्यापाऱ्यांनी आपापसात सल्ला-मसलत केली नि धान्याचा असा दर ठरविला की गणपाला एक हजार रुपयांचा फायदा होईल. गणपाला व्यापाऱ्यांकडून जी रक्कम मिळाली त्यातून एक हजार रुपये प्रथम सावकाराची कर्ज फेड केली. राहिलेल्या हजार रुपयातून एक छोटं शेत खरेदी केलं, एक लहानशी झोपडी बांधली आणि आपल्या बायको व मुलांसह तो सुखाने राहू लागला. गणपाने आपल्याला अक्कल असल्याचं सिद्ध करून दाखवलं हे पाहून जमीनदार पण आनंदित झाला.

निसर्गांतील आश्चर्यं :

माणसाचा वध केला लांडग्याने !

लांडग्याने माणसाचा वध केला अशी घटना केवळ कॅनडातच नोन्दली गेली आहे. एका शिकाऱ्याला लांडगा चावल्यामुळे तो राबिस या रोगाने मृत्युमुखी पडला. लोकांना वाटतं तितका काही लांडगा हा प्राणी भयानक नाही. लांडगे विशेषत: लहान व म्हातारे प्राणी, आजारी प्राणी यांना मारून खातो. ससे व उंदीर हे त्याचे आवडते खाद्य !

गारांचा अपूर्व असा वर्षाव

सन १९७० मधे अमेरिकेच्या कॅनसास मध्ये जो गारांचा पाऊस झाला त्यावेळी १७.१/२ इंच परिघ असणाऱ्या गारा पडल्या !

लंडन शहराच्या क्यू गार्डन्स मधे असणारी सुप्रसिद्ध 'व्हिक्टोरिया' (निंफिसी) ही वनस्पति जगांतील सर्वांत मोठी पाण-वनस्पति मानली जाते. पाण्यावर तरंगणारे या झाडाचे एक-एक पान जवळ-जवळ ६.५ फुट इतक्या व्यासाचे असते.

जगातली सर्वांत मोठी पाण-वनस्पति

